

**Syllabus jubileumbijeenkomst SER Overijssel
werkbezoek SER'en Deventer 8 oktober 2021**

Inhoud

1	Uitnodiging	5
2	Programma.....	6
3	Welkom gasten.....	8
4	Verleden-heden-toekomst regionale SER'en	10
5	Videoboodschappen van de SER'en	17
6	Paneldiscussie.....	18
7	Anders kijken, anders samenwerken.....	21
8	Genuanceerd beeld van de welvaartsgroei	34
9	De jeugd heeft de toekomst... in Overijssel.....	53
10	Brede welvaart en sociale innovatie	68
11	Praktische invulling Klimaatakkoord	71
12	Actieve themasessies.....	82
13	Afsluiting.....	83

1 Uitnodiging

Datum: 8 oktober 2021

Tijdstip: 10.00 uur tot 16.00 uur

Locatie: De Gasfabriek, Zutphenseweg 6, Deventer (route)

SER OVERIJSSSEL VIERT 40-JARIG JUBILEUM

Iedere 1 à 2 jaar organiseren de regionale SER'en een gezamenlijke bijeenkomst roulerend per regio. De SER Overijssel viert in 2021 haar 40-jarig jubileum. Dit is een mooie aanleiding om het werkbezoek in 2021 te organiseren in Overijssel en het te koppelen aan het jubileumjaar.

Verleden, heden, toekomst

Om 10.30 uur heet voorzitter Harry Webers uw welkom. Henri de Groot neemt ons mee in het verleden, heden en toekomst van de SER'en. Mariëtte Hamer en Eddy van Hijum gaan in gesprek over de meerwaarde van de sociaal-economische raden.

Anders kijken, anders samenwerken

De inleiding van Annemarth Idenburg gaat over het thema anders kijken, anders samenwerken. Frank den Butter bespreekt het thema brede welvaart met een genuanceerd beeld van de welvaartsgroei.

Thematische wandellunch 'happen en stappen'

Tijdens de lunch geeft Marcel Fortuin een inleiding bij de Gasfabriek over de toekomst van de jeugd. Daarna worden de deelnemers verdeeld in twee groepen om om de beurt twee locaties te bezoeken: het FNV-kantoor en Nefit Bosch. Tuur Elzinga gaat met ons in gesprek over brede welvaart en sociale innovatie bij het regionale kantoor van FNV. Jan Blom vertelt de deelnemers over praktische invulling vanuit de markt op de ambities Klimaatakkoord bij Nefit Bosch.

Actieve themasessies

Na de lunch spreken de deelnemers over de onderwerpen, besproken tijdens de wandellunch, in actieve themasessies onder leiding van Jouke van Dijk en Harry Webers.

Terugblik en feestelijke afsluiting

Mariëtte Hamer en Harry Webers blikken vervolgens met ons terug op de dag.

Robin Bleeker sluit af met een kort optreden en daarna volgt een feestelijke borrel.

Belangrijke informatie

Tijdens de bijeenkomst wordt rekening gehouden met alle op dat moment geldende coronamaatregelen.

Gezien de wandeling tijdens de lunch, verzoek om geschikte schoenen en kleding mee te nemen.

2 Programma

Datum: 8 oktober 2021

Tijd: 10.00-16.00

Locatie: De gasfabriek, Zutphenseweg 6b, Deventer

Ieder 1-2 jaar organiseren de regionale SER'en een gezamenlijke bijeenkomst roulerend van regio naar regio. De SER Overijssel viert in 2021 het 40-jarig jubileum. Dit is een mooie aanleiding om het werkbezoek in 2021 te organiseren in Overijssel en het te koppelen aan het jubileumjaar.

De Gasfabriek (<https://www.degasfabriek.com/vergader-en-congreszalen/>)

tijd	programmaonderdeel	rollen/sprekers
10.00	Ontvangst gasten	
10.30-10.40	Plenaire start programma	Harry Webers Voorzitter SER Overijssel
10.40-11.00	Verleden-heden-toekomst regionale SER'en	Henri de Groot Hoogleraar Regionaal Economische Dynamiek aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, plaatsvervangend kroonlid SER
11.00-11.30	Videoboodschappen van de SER'en Mariëtte Hamer en Eddy van Hijum in gesprek over de meerwaarde van de regionale SER'en	Mariëtte Hamer Voorzitter landelijke SER Eddy van Hijum Gedeputeerde economie provincie Overijssel
11.30-11.45	koffiepauze	
11.45-12.05	Anders kijken, anders samenwerken (grens-ontkennende complexiteit uit het verleden vertalen naar de toekomst)	Annemarth Idenburg Directeur Trendbureau Overijssel
12.05-12.25	Brede welvaart, genuanceerd beeld van de welvaartsgroei	Frank den Butter Hoogleraar staathuishoudkunde aan de Vrije Universiteit Amsterdam
12.30-14.30	Thematische wandellunch langs bedrijven: 'happen en stappen' 12.30-13.00: warme lunch bij de Gasfabriek (spreker) 13.00-13.15: lopen naar FNV/Nefit twee groepen 13.15-13.45: koude lunch bij FNV/Nefit (spreker) 13.45-14.00: lopen naar FNV/Nefit (rouleren groepen) 14.00-14.30: FNV/Nefit (spreker) 14.30-14.45: lopen naar de Gasfabriek	Marcel Fortuin Business Innovation Center De Gasfabriek (De jeugd heeft de toekomst) Tuur Elzinga Voorzitter FNV (Brede welvaart en sociale innovatie) Wilfred Horst Sales director Nefit Bosch (Praktische invulling Klimaatakkoord)
14.30-14.45	Aankomst Gasfabriek	
14.45-15.30	Actieve themasessies: <ul style="list-style-type: none"> • <i>De jeugd heeft de toekomst</i> • <i>Praktische invulling Klimaatakkoord</i> • <i>Brede welvaart en sociale innovatie</i> 	Alwin Snel Lid SER Jongerenplatform Jouke van Dijk Voorzitter SER Noord-Nederland Harry Webers Voorzitter SER Overijssel
15.30-15.45	Koffiepauze	
15.45-16.00	Terugkijken op de dag	Mariëtte Hamer en Harry Webers
16.00 e.v.	Afsluiting met een gedicht van de Deventer stadsdichter en feestelijke borrel	Robin Bleeker Stadsdichter Deventer

3 Welkom gasten

Harry Webers heet de deelnemers welkom en vertelt kort over de geschiedenis van de SER Overijssel. SER Overijssel is de oudste provinciale SER van Nederland. Op 11 november 1981 werd de Sociaal Economische Advies- en Consultatiecommissie Overijssel (SEACO) geïnstalleerd. In 2006 werd de naam van dit adviesorgaan veranderd in Sociaal-Economische Raad (SER) Overijssel. De reden voor de sociale partners om de naam SEACO na bijna 25 jaar te wijzigen in SER Overijssel was de grotere herkenbaarheid van de nieuwe naam. Een soortgelijke naamswijziging werd ook in een aantal andere provincies doorgevoerd.

Een groepje studenten van Cibap vakschool voor vormgeving uit Zwolle heeft een animatiefilmpje gemaakt over 'verleden-heden-toekomst' van de SER Overijssel. Dat filmpje wordt aan het begin van de bijeenkomst getoond. Daarna werden sommige gasten o.a. oud-voorzitter van de SER Overijssel Albertjan Peters, en oud-secretaris-directeur Dennis Melenhorst (nu wethouder in Raalte) bevroegd over de rol van de SER Overijssel.

4 Verleden-heden-toekomst regionale SER'en

Henri de Groot, hoogleraar Regionaal Economische Dynamiek aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, plaatsvervangend kroonlid SER, is vaak betrokken bij de werkzaamheden van de regionale SER'en. Zo is Henri de Groot betrokken geweest bij het totstandkoming van het gezamenlijke advies van de regionale SER'en 'Brede welvaartsgroei in alle regio's' in 2020 (<https://ser-overijssel.nl/adviezen/brede-welvaartsgroei-in-alle-regios>).

In zijn presentatie beschrijft hij de regionale ontwikkeling en samenwerking in het licht van de grote maatschappelijke opgaven.

Regionale Ontwikkeling en Samenwerking in het licht van grote maatschappelijke opgaven

Een zonnige en relevante toekomst voor SER Overijssel

Henri L.F. de Groot

Viering 40-jarige verjaardag SER Overijssel
Deventer, 8 oktober 2021

Kort voorstellen

- Hoogleraar Regionaal Economische Dynamiek
- Snijvlak onderzoek, onderwijs en beleid
- Betrokken bij verschillende regionale monitors
- Kroonlid SER (duurzaamheid, Agenda Stad, Europa)

Deze presentatie

- De verjaardag van een 40-jarige...
- Een duiding van grotere trends
- Naar 'evidence based' streven naar Brede Welvaart
- Nut en noodzaak van regionale samenwerking
- Discussie en conclusie

Een verjaardag

- Geboren in 1981 – een woelige tijd
- 40 jaar later – wederom een woelige tijd
- Vooruitblik – een midlife crisis aanstaande of een adviesorgaan met wijsheid en flexibiliteit met de blik gericht op de toekomst...

De grote trends

- Verstedelijking
- Duurzaamheid als grote opgave (een ‘wicked problem’)
- Groeimodel onder druk (vergrijzing en productiviteit)
- Decentralisaties (van Rijk naar Regio)
- Balans privaat-publiek (Markt versus Overheid)
- Maatschappelijk onbehagen (“Veenbrand van Kim Putters”)
- Omarmen van Brede Welvaart

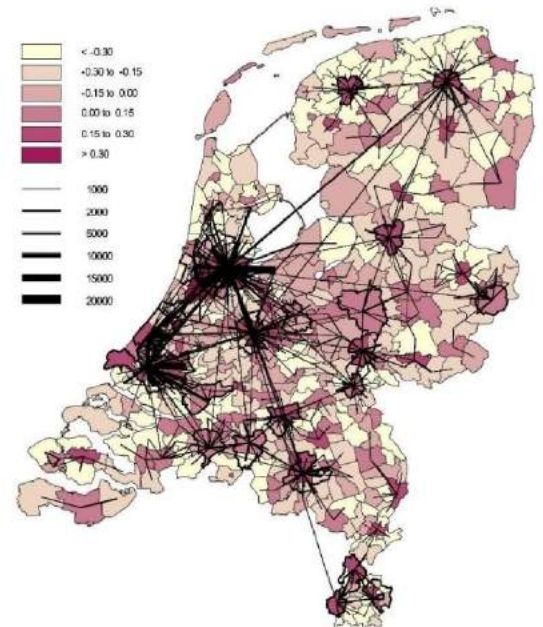
Nut van monitoren

- Bouwen van ‘evidence base’
- Stand van economie
- Identificeren trends
- Prognoses voor korte termijn
- Identificeren van Trade-Offs
- Basis voor gesprek

Een passend schaalniveau

- Natuurlijk schaalniveau groeit
- Uitdagingen worden groter voor de regio
- Functionele samenhang cruciaal
- Samenwerking essentieel
- De vrijblijvendheid voorbij: naar verevening en handen binden

Bron: De Groot e.a. (2010)

Regionale samenwerking

Bron: SER (2017)

Praktische uitdagingen

- Antwoord op trend van decentraliseren
- Subsidariteitsvraagstuk
- Balans tussen landelijke en regionale SER
- Decentrale organisatie van sociale partners

Een agenda voor de toekomst

- Grote regionale opgaven op terrein van
 - inclusieve arbeidsmarkt
 - verduurzaming
 - woningmarkt
- Wenselijkheid van versterking van regionale samenwerking, investeren in vertrouwen en verevenen, met erkenning en behoud van eigen identiteit

Meer weten

- Email: h.l.f.de.groot@vu.nl
- SER Adviezen
 - De SER Agenda voor de Stad (2015)
 - Advies Regionaal Samenwerken: Leren van Praktijken (2017)
 - Energie-Transitie en Werkgelegenheid (2018)
 - MLT advies (2021)
 - En nog veel meer...

5 Videoboodschappen van de SER'en

Als cadeau aan de jubilaris stuurde de voorzitter van de SER Noord-Nederland, Jouke van Dijk, (ook aanwezig tijdens de bijeenkomst) en de voorzitter van SER Brabant, Elphi Nelissen, een videoboodschap in ter gelegenheid van de jubileumbijeenkomst.

6 Paneldiscussie

Één keer in ongeveer twee jaar worden werkbezoeken gehouden roulerend door de regionale SER'en. Ook de landelijke SER is altijd vertegenwoordigd tijdens deze bezoeken. Mariëtte Hamer is echter door ziekte verhinderd. Henri de Groot vervangt haar in de paneldiscussie met Eddy van Hijum en Jacco Vonhof. De discussie begon met de vraag over het vertrouwen. Er is gesproken over de grote transitie en over de landelijke en regionale oriëntatie. De zaal neemt deel aan deze discussie.

Eddy van Hijum en Harry Webers hebben een gezamenlijke column geschreven gerelateerd aan het veertigjarig jubileum van de SER Overijssel en de relatie tussen de sociale partners.

Zonder duurzame maatschappelijke coalities geen brede welvaart in de regio!

Nederland lijkt het eeuwenoude polderen danig verleerd. Duurzame maatschappelijke coalities op basis van wederzijds vertrouwen en doelgerichte regionale agenda's kunnen de basis leggen voor de brede welvaart in de regio, zo stellen Eddy van Hijum en Harry Webers.

De kabinetsformatie moddert nu al ruim 6 maanden voort met alle gevolgen van dien. Het demissionaire kabinet desintegreert door vertrekkende bewindslieden, de politieke verhoudingen zijn ernstig verzuurd, en het vertrouwen van de burgers in de politiek is op een dieptepunt. Terwijl Nederland voor grote uitdagingen en majeure transities staat, lijken de politieke fragmentatie en verdeeldheid ons land steeds meer te verlammen. Het vermogen om over de eigen schaduw heen te springen, om iets van het eigen gelijk op te geven, en de wil om samen te werken en elkaar iets te gunnen lijken verder weg dan ooit. Politieke partijen zijn gegijzeld door hun eigen dogma's en profileringsdrang, en van de vrees om politiek afgestraft te worden. En de roep van morrende burgers om aansprekend leiderschap en een inspirerende langetermijnvisie wordt steeds luider.

Dit staat allemaal haaks op onze nuchtere cultuur en de unieke traditie van samenwerken, die ons land steeds heeft gekenmerkt. Al duizend jaar geleden wisten we hoe we - ongeacht stand of afkomst - samen de handen uit de mouwen moesten steken om onze polders te beschermen tegen dreigende hoogwaters. In de vorige eeuw werd ons unieke samenwerkings- en consensusmodel internationaal bekend als poldermodel. Werkgevers, werknemers en de overheid stonden niet met verhitte hoofden tegenover elkaar, maar voerden samen constructief overleg en richtten zich op gedeelde belangen voor de (middel)lange termijn. Het sluiten van compromissen kwam zowel de concurrentiepositie van Nederland en het bedrijfsleven als de economie en welvaart lange tijd ten goede.

Consensus als zodanig is geen doel op zich. In een pluriforme samenleving is immers sprake van uiteenlopende deelbelangen en standpunten: dit is ook nooit anders geweest. Maar het vermogen om begrip en gevoel op te brengen voor de ander, om te zoeken naar gedeelde belangen en om tegenstellingen te overbruggen is hét geheim van consensus. Zijn we nog bereid om over ons eigen gelijk en deelbelang heen in gesprek te gaan en ons te verplaatsen in de ander? De bereidheid tot échte dialoog en compromissen bepaalt het verschil tussen stappen vooruitzetten en ten prooi vallen aan wantrouwen, verdeeldheid en conflict.

Juist omdat wij geloven in de kracht van dialoog, zijn wij trots op het bestaan van een eigen Sociaal-Economische Raad (SER) Overijssel, die als onafhankelijk adviesorgaan van Gedeputeerde Staten het 40-jarig bestaan viert. De eerste vergadering (van de voorganger) van de SER Overijssel was op 11 november 1981, en de eerste voorzitter was gedeputeerde Jan Dijkema. Werkgevers, vakbonden en overheden ontmoeten elkaar en bespreken kwesties, die van betekenis zijn voor de regionale economie en arbeidsmarkt. Het overleg blijkt alleen van verbindende betekenis als het partijen weet te verenigen rond urgente vraagstukken, en als partijen samen oplossingsrichtingen met impact bedenken. Hoe kunnen we de brede welvaart van Overijssel verbeteren? Wat is er nodig voor een duurzame groei van het bedrijfsleven? En hoe voorkomen we de tweedelingen in de samenleving, bijvoorbeeld tussen succesvolle hoogopgeleiden en mensen die niet of nauwelijks kunnen meekomen, en tussen ongeduldige kritische jongeren en behoudende ouderen?

Het antwoord op deze vragen begint niet bij de overheid, maar bij burgers en op de werkvloer. Het begint bij ondernemers en werkenden, die met hun bedrijf een actieve bijdrage leveren aan de brede welvaart in de provincie. Het is genoegzaam bekend dat de meeste grote hervormingen en kantelpunten in de geschiedenis vanuit de samenleving zijn ontstaan.

Overijssel streeft een cultuur van (Rijnlands) ondernemerschap na die zich niet alleen richt op kortetermijnwinst, maar op de bredere betekenis en waarden voor mens en milieu op langere termijn. De SER Overijssel is het platform bij uitstek, waar werkgevers en werknemers meedenken over de vraag welke inspanning er van de sociale partners mag worden verwacht. En waarin werkgevers en werkenden niet alleen de overheid, maar ook elkaar aanspreken op hun eigen rol en verantwoordelijkheden en de mogelijke bijdrage.

Een goede verbinding van het bedrijfsleven met onderwijs, onderzoek en overheden is onmisbaar om maatschappelijk verantwoord te kunnen ondernemen, en voor sociale innovatie. Het MBO en HBO leidt niet alleen vakmensen op, maar schoolt ook - in toenemende mate levenslang - bestaande vaklieden en zijinstromers. Lectoraten en regionale kennisinstellingen geven het MKB toegang tot nieuwe kennis en ervaring en technologie en faciliteren de verduurzaming en het toekomstbestendig maken van bedrijfsprocessen. En gemeenten en sociale werkbedrijven geven mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt een kans om naar vermogen te participeren in onze maatschappij en de regionale economie. Betekenisvolle en duurzame samenwerking tussen deze partijen is gebaseerd op wederzijds vertrouwen, dat in Overijssel volop aanwezig is.

In Overijssel werken we al geruime tijd aan duurzame maatschappelijke coalities op basis van wederzijds vertrouwen om te komen tot doelgerichte regionale agenda's voor een inclusieve samenleving en brede welvaart in de regio. Dit is ook een stevige ambitie voor de komende 40 jaar voor zowel de SER Overijssel als de provincie Overijssel. Door een constructieve dialoog en niet-vrijblijvende afspraken Kan Overijssel echt het verschil maken!

Eddy van Hijum, gedeputeerde Economie van de provincie Overijssel
Harry Webers, voorzitter SER Overijssel

7 Anders kijken, anders samenwerken

Trendbureau Overijssel is een belangrijke partner voor de SER Overijssel. Annemarth Idenburg, directeur van het Trendbureau Overijssel, besteedt aandacht in haar presentatie aan de toekomstgeletterdheid in de samenwerking. Het artikel gerelateerd aan haar presentatie is toegevoegd aan deze syllabus.

TRENDBUREAU OVERIJSEL

Veranderen en behouden

toekomstgeletterd samenwerken

TRENDBUREAU OVERIJSEL

Toekomst geletterdheid

*het vermogen om je te
verhouden tot de
onvoorspelbaarheid
van de toekomst*

21st century skill

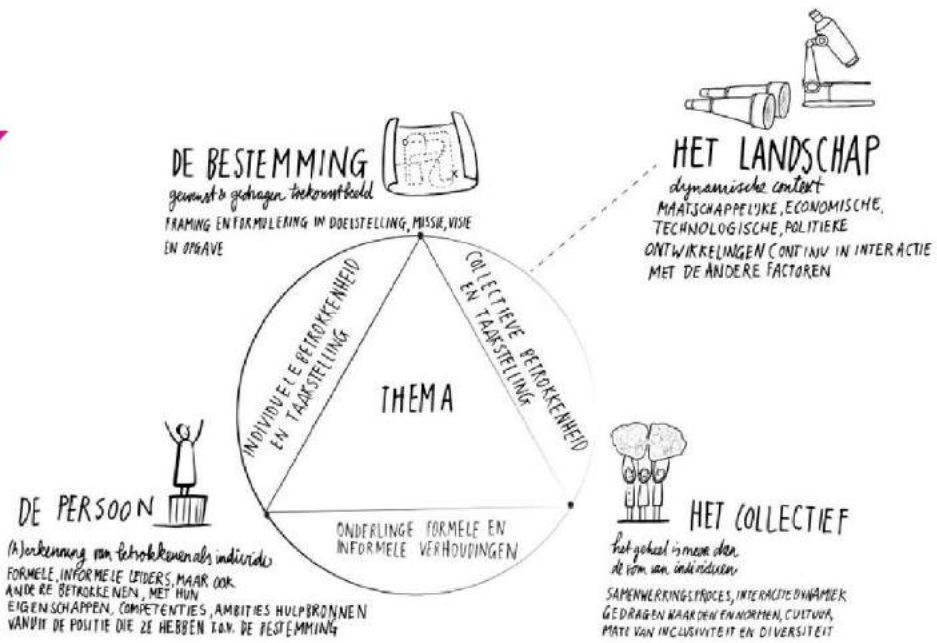

TRENDBUREAU OVERIJSEL

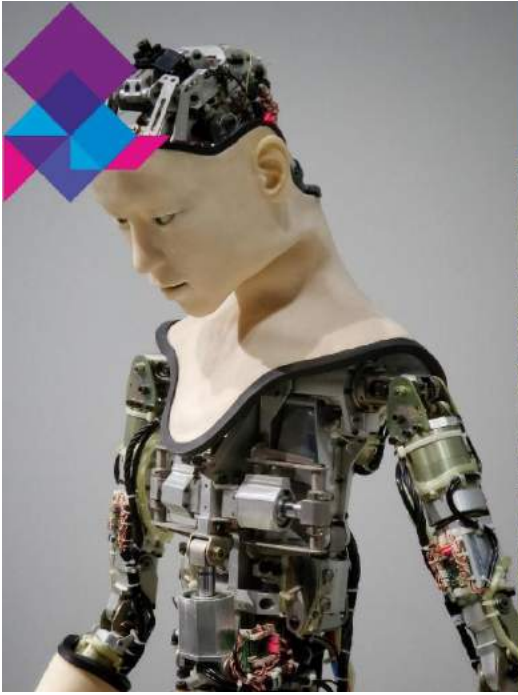

De toekomst is onvoorspelbaar

DUURZAME ONTWIKKELINGS DOELSTELLINGEN

TRENBUREAU OVERIJSEL

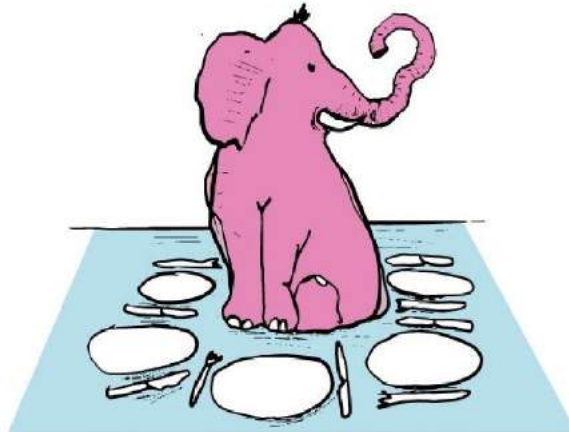
‘Dingetje’ van het
collectief:

Hoe maak je van
‘Ikjes een Wij’?

Wie zit aan
tafel en wie
staat op het
menu?

TRENDUREAU OVERIJSEL

'Rien n'est possible sans les hommes,
rien n'est durable sans les institutions'
Jean Monnet.

TRENDUREAU OVERIJSEL

TRENDBUREAU OVERIJSEL

TRENDBUREAU OVERIJSEL

**DANK VOOR
UW AANDACHT**

Veranderen en behouden toekomstgeletterd samenwerken

Bijdrage aan werkbezoek SER'en bij SER Overijssel – 8 oktober 2021
Annemarth Idenburg

Ter ere van de 50th 'Dag van de Aarde' had de National Geographic van april vorig jaar twee voorkanten passend bij twee verschillende scenario's voor de komende 50 jaar. Beide verhalen zijn onderbouwd met grafieken, kaarten, herinneringen, verwachtingen en heel veel prachtige foto's. De waarheid ligt niet in het midden. Het midden is enkel aanleiding om het tijdschrift te draaien en van perspectief te wisselen. Beide verhalen zijn even 'waar'. De treurige verhalen over gemiste kansen, uitgestorven soorten, verwoeste landschappen en zorgen over de bewoonbaarheid van grote gebieden op aarde. Ze zijn net zo waar als de verhalen over nieuwe technologieën voor alternatieve energie, waterzuivering, het verbouwen van voedsel onder moeilijke omstandigheden, en over de vele initiatieven voor het beschermen van kwetsbare natuur en de leefomgeving van mensen.

Om de kansen op een toekomst die we willen te kunnen grijpen, en om ons te hoeden voor de risico's op een toekomst die we vrezen, moeten we beide kanten kunnen zien.

Deze publicatie van National Geographic heeft daarmee alles in zich van een goede toekomstverkenning: ervaringen uit het verleden, feiten over het heden en verbeeldingskracht. Drie belangrijke ingrediënten voor het ontwikkelen van toekomstgeletterdheid: het vermogen om je te verhouden tot de onvoorspelbaarheid van de toekomst. Volgens UNESCO een essentiële vaardigheid van de 21 ste eeuw, omdat dit vermogen maakt dat we beter in staat zijn om ons voor te bereiden op verschillende toekomsten en te reageren op, herstellen van en het pakken van kansen bij onverwachte gebeurtenissen.

Trendbureau Overijssel, is ruim tien jaar geleden opgericht als initiatief van de Provinciale Staten van Overijssel, om bovenlokale lange termijn ontwikkelingen te verkennen en zo bij te dragen aan de toekomstgeletterdheid in Overijssel.

Verleden, heden en toekomst: ook duidelijk zichtbaar in het programma van vandaag.

Een toekomst die hoe je het ook wend of keert, onvoorspelbaar en onzeker is. Dat vind ik het mooie van de toekomst, maar lang niet iedereen wordt daar enthousiast van. Onvoorspelbaarheid en onzekerheid worden geassocieerd met angst en gevaar, wanvertrouwen en besluiteloosheid. Dat is jammer, want onzekerheid is ook een belangrijke trigger van creativiteit. Een woord waar we wel weer blij van worden en associëren met ondernemerschap, probleem oplossend vermogen, leren en experimenteren.

TRENDBUREAU OVERIJSSSEL

Twee verhalen over de onvoorspelbaarheid en onzekerheid van de toekomst die alle twee waar zijn.

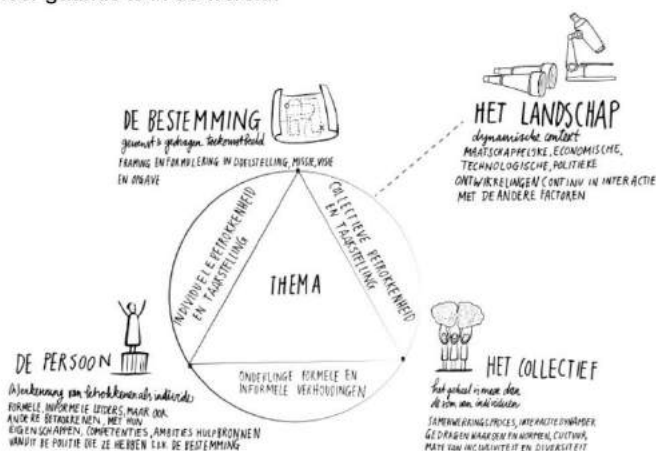
Terug naar die mooie uitgave van Nationaal Geographic. Wat mij daar bijzonder in aansprak waren de titels: "How we lost the planet" en "How we saved the world".

Ondanks die onvoorspelbaarheid is de toekomst niet iets wat ons overkomt, de toekomst creëren we zelf. We leven niet in een griekse tragedie waar de goden over ons noodlot beslissen. Wij doen dat. Het pakt vaak totaal anders uit dan wat we van te voren dachten, maar toch, wij maken die toekomst.

Helaas besteedt National Geographic geen aandacht aan dat Wij. Terwijl dat 'Wij' wel een dingetje is.

De Verenigde Naties realiseerde zich dat 'dingetje' wel, bij het opstellen van de Sustainable Development Goals in 2015. 17 Doelen voor een wereld die we willen en doel 17 is expliciet gericht op het partnerschap dat nodig is om deze doelen te bereiken. Daarmee geven de 193 landen aangesloten bij de Verenigde Naties blijkt van het besef dat vruchtbare samenwerking meer nodig heeft dan een inspirerend gemeenschappelijk doel.

Om te voorkomen dat toekomstverkenningen blijven steken in toekomstdromen moeten we onze verbeeldingskracht omzetten in acties in het hier en nu. Het liefst niet zomaar wat acties, maar doelgericht, op een manier waarop alle betrokkenen, individueel en collectief hun bijdrage kunnen leveren, en met oog voor wat er nog meer gaande is in de wereld.

In deze figuur worden deze vier factoren aangeduid door de bestemming, de persoon, het collectief en het landschap. Vier factoren die niet los van elkaar staan, maar altijd in onderlinge interactie zijn. In de figuur gesymboliseerd door de driehoek en de cirkel die door de drie hoekpunten gaat (Trendbureau Overijssel, 2020)¹.

De bestemming slaat op de toekomst waar betrokkenen aan willen bijdragen. Het slaat op de stip op de horizon, én op het doel van het gesprek de komende dag. Frank den Butter, gaat straks in op wat volgens mij op dit moment één van de belangrijkste thema's is rond die bestemming; brede welvaart.

De factor persoon draait om de vraag: wat heb jij nodig om je bijdrage te kunnen leveren. Iedereen is uniek en heeft zijn eigen context, en heeft daarom wellicht ook iets anders nodig dan anderen. Ik vermoed dat we in het middag programma daar veel voorbeelden van zullen krijgen.

Dat landschap, de context, is, zeker in de huidige economie en samenleving, waar alles met alles samenhangt, een continue bron van verstoringen. Het leidt steeds weer tot gebeurtenissen die achteraf eenvoudig te verklaren zijn, maar vooraf niet te voorspellen. Dat bots met managementtheorieën waar de meeste van ons mee zijn groot gebracht: dat de economie en samenleving te besturen zou zijn als ware het een fabriek of voertuig. Wetenschappelijk groeit het inzicht dat de samenleving en economie, eigenlijk alles met levende wezens, niet te besturen valt als een machine. Levende wezens hebben, anders dan machines, het vermogen om hun gedrag aan te passen. Dat vermogen is bij sommige soorten, en sommige mensen, groter dan bij anderen, maar het bepaalt altijd de veerkracht van leven, en helaas ook de onvoorspelbaarheid daarvan.

In mijn presentatie zal me verder richten op de vierde factor: 'het collectief', de factor die in essentie draait om de vraag 'hoe maken we van ikjes een wij'

Dat begint er mee dat er overeenstemming is over wie tot dat wij gerekend wordt en wie niet. Het Nederlands maakt geen onderscheid tussen een 'wij' waar de aangesproken wel of geen deel vanuit maakt. 'Wij' gaan naar de film. Mag de aangesprokenen dan mee of juist niet?

Ernstiger is echter dat 'we' ook vaak gebruikt wordt als er eigenlijk 'jullie' bedoelt wordt. Gaat u maar eens turfen hoe vaak er tijdens talkshows, persconferenties of in werksituaties 'we' gebruikt wordt terwijl de impliciete boodschap is 'ik weet wat er moet gebeuren en jullie moeten het gaan doen'. Dit is een recept om ieder gevoel van 'wij' vakkundig om zeep te helpen. Bij mij thuis wordt de sfeer er in ieder geval niet beter op als iemand begint met 'laten we het gezellig houden'.

Zeker als het over grote maatschappelijke thema's gaat, zoals de omgang met een epidemie, klimaatverandering, de toekomst van werk en de woningmarkt, waar eigenlijk iedereen zich wel mee verbonden voelt, is de kans groot dat onduidelijk gebruik van 'wij' leidt ergernis. Zelf raak ik altijd wat in verwarring als er gesproken wordt over een maatschappelijk debat dat 'we' samen moeten voeren. Hoe dan?

'Wie niet aan tafel zit, loopt het risico op het menu te staan' stelt de Raad voor het Openbaar Bestuur in het vorig jaar verschenen rapport over de Nederlandse trend om te besturen via akkoorden (ROB, 2020)ⁱⁱ. Wie nodigen we dan aan tafel? Het is

TRENDBUREAU OVERIJSSSEL

een vraag die de SER bekend in de oren moet klinken. Een vraag ook waarvoor het antwoord niet eenvoudig te geven is. Deels omdat de meeste tafels niet oneindig groot zijn, maar vooral ook omdat de partijen die al een stoel bemachtigd hebben, niet altijd geneigd zijn om hun invloed te delen met nieuwkomers. (Snellen en Tennekens, 2018).ⁱⁱⁱ

Wat dat betreft heb ik groot respect voor een klein bericht in de Staatscourant van afgelopen zomer, waarin organisaties die menen recht te hebben tot benoeming in de SER uitgenodigd worden dat aan te geven.

Vervolgens is ook de tafelschikking zelf belangrijk voor de manier waarop het 'wij' zich ontwikkeld. Dat gaat over cultuur en structuur, over gewoontes, wet- en regelgeving, de omgang met informatie, eigendomsrechten, taal (North, 1991).^{iv} Allemaal onderdeel van instituties die er voor zorgen dat er samenhang komt in het collectief, dat het 'wij' meer is dan een verzameling losse individuen. 'Rien n'est possible sans les hommes, rien n'est durable sans les institutions', 'Niets is mogelijk zonder mensen, niets is houdbaar zonder instituties' realiseerde Jean Monnet^v zich vrijwel direct nadat Robert Schuman en Konrad Adenauer besloten hadden om de kolen en staalproductie in het Saargebied onder gezamenlijk beheer te brengen. Volgens Schuman een sprong in het duister. En Monnet beseftte zich dat voor het realiseren van die samenwerking meer nodig was dan het lef van deze twee heren.

Bestaande instituties hebben echter de neiging alles bij het oude te houden, waardoor ze de innovatieve eigenschappen van individuen inperken. Zeker wanneer gedrag in wet- en regelgeving is vastgelegd. Dan is er het risico dat die oude instituties het lef van mensen om nieuwe samenwerking aan te gaan, niet ondersteunen maar ondermijnen.

In de praktijk zullen nieuwe samenwerkingsverbanden meestal moeten werken aan de ontwikkeling van nieuwe instituties, terwijl de oude instituties nog van kracht zijn (Idenburg, Paris, Oosterhof, Koldewijn, 2020).^{vi}

Er zijn vele voorbeelden van initiatieven die hierdoor sneuvelen. Situatie waarbij verschillende mensen en organisaties willen samenwerken om een gemeenschappelijk doel te realiseren. Waar het voor iedereen helder is dat het doel alleen gezamenlijk te realiseren is. Maar waarbij de samenwerking uiteindelijk toch niet van de grond komt. Voorbeelden van situaties waarbij alle goede intenties ten spijt uiteindelijk resulteerden in een Griekse tragedie. Ik vermoed dat u geen moeite heeft met geven van voorbeelden uit de eigen praktijk.

Toch zijn er ook voorbeelden van initiatieven waarbij het wel lukt om stap voor stap, meer doormoderend, dan met een vooraf uitgetekende plan, te werken aan een gemeenschappelijke toekomstdroom. Voorbeelden die laten zien dat iedere nieuwe samenwerking, ieder nieuw 'wij' aandacht, veel aandacht, behoeft. Aandacht voor het creëren een gemeenschappelijke taal, gewoontes, regels, omgang met informatie en het mein- en dein. Kortom om te werken aan passende instituties. Dat is zeker het geval als er geen bestaand 'wij' is om op voort te bouwen. Dat was overduidelijk het geval bij de samenwerking tussen Duitsland en Frankrijk in het

TRENDBUREAU OVERIJSEL

Saargebied. Ook de ondernemingen, brancheorganisaties, NGO's, vakbonden en overheden die in het kader van de Internationaal Verantwoord Ondernemen Convenanten samenwerken aan de implementatie van de OESO richtlijnen hebben geen natuurlijk 'wij' om op voort te bouwen. De multi-stakeholder aanpak zit als het ware al ingebakken in die richtlijnen. Maar mijn voormalig collega's bij de SER in Den Haag weten dat er meer nodig is dan de goede intenties van alle partijen tot een succesvolle samenwerking in het convenant te komen.

Zelfs de twintig grondeigenaren die in het 'Duurzaam Initiatief Markelo Noord' de krachten bundelen om onderzoek te doen naar verdienmodel voor natuur-inclusieve landbouw hadden niet veel 'wij' om op voort te bouwen. Initiatiefnemer Harrie Veltkamp vertelde mij: "De meeste boeren kunnen tegenwoordig hun bedrijf runnen zonder ooit van hun erf af te komen. Buren hebben elkaar helemaal niet nodig. Dan is van 'ikjes' en 'wij' maken wel een dingetje, dat heel veel aandacht vraagt."

Een dingetje waar we in Nederland overigens best veel ervaring mee hebben: akkoorden, convenanten, overleggen, netwerken, samenwerkingsverbanden, regio's, economic-boards, en heel veel raden. Vormen van samenwerking die ontstaan omdat verschillende partijen elkaar herkennen in een gemeenschappelijke toekomstvisie, en beseffen dat ze elkaar nodig hebben om die te realiseren. Het is niet een nieuwe trend, eerder een opleving van een hele oude traditie, zoals onze gastheer ook graag vertelt. Denk aan de 'meenten', de noaberschapen, de Hanzen.

Deze vormen van netwerksamenwerking kunnen standaard op kritiek rekenen vanuit bestaande hiërarchische en markt instituties: het is niet efficiënt, de democratische legitimiteit is niet goed geregeld, het is onduidelijk wie eigenlijk aan de knoppen zit. Als ondernemers mee doen, zal de Autoriteit Consument en Markt zeer kritisch zijn op de informatie gedeeld wordt.

Tegelijkertijd zijn dergelijke vormen van samenwerking vaak effectiever in de omgang van problemen waarbij alles met alles samenhangt, problemen die niet zijn op te lossen met een nieuwe machine, maar waarvoor lef, creativiteit en het leervermogen van mensen nodig zijn.

De waarheid niet in het middel. Er is niet één manier van samenwerken die altijd in iedere omstandigheid, voor elk probleem, geschikt is.

In de omgang met de onvoorspelbaarheid van de toekomst hebben verschillende perspectieven, verschillende verhalen en verschillende instituties nodig. Zodat 'wij', inwoners van deze planeet, inwoners van 193 landen van de Verenigde Naties, van Europa, Nederland, en provincies, 'Wij' hier in de zaal, en al die andere 'wij's' waar u en ik ook deel van uit maken.

Zodat 'wij' allemaal kunnen bijdragen aan een mooie toekomst hier op aarde.

Ik dank u hartelijke voor uw aandacht.

TRENDBUREAU OVERIJSSSEL

ⁱ Trendbureau Overijssel (2020) *Dynamisch Balanceren – De toekomst van publiek leiderschap in Overijssel*.

ⁱⁱ Raad voor het Openbaarbestuur (2020) *Akkoord?! Besturen met akkoorden als evenwichtskunst*.

ⁱⁱⁱ Snellen, D. en J. Tennekes (2018) 'Gestolde waarden, veranderde werkelijkheid en nieuwe actoren. Over de noodzaak voor nieuwe instituties rondom mobiliteit en infrastructuur' in A. Idenburg en M. Weijnen (red.) *Sturen op sociale waarde van infrastructuur* Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 83-101.

^{iv} North, D.C. (1991) 'Institutions' *Journal of Economic Perspectives*: 5-1: 97-112.

^v Monnet, J. (1978) *Memoires* (vertaling in Engels door R. Mayne) New York: Doubleday & Company.

^{vi} Idenburg, A. C. Paris, P. Oosterhof en M. Koldewijn (2020) 'Laat de knickers niet het spel dicteren: financiering van netwerksamenwerking in Regio Zwolle' in B. Leurs (red.) *Samenwerken, samen betalen?* Raad voor het Openbaarbestuur, 56-62.

8 Genuanceerd beeld van de welvaartsgroei

Het onderwerp 'brede welvaart' staat op de agenda van de SER Overijssel. In 2021 ontving de SER Overijssel een adviesaanvraag van Gedeputeerde Staten over brede welvaart. Frank den Butter, hoogleraar staathuishoudkunde, is al jaren betrokken bij de ontwikkelingen rondom dit onderwerp. Hij ziet de SER als hoeder van de brede welvaart. Het artikel gerelateerd aan zijn presentatie is opgenomen in deze syllabus.

De SER als hoeder van brede welvaart

Frank A.G. den Butter
(Emeritus) hoogleraar staathuishoudkunde

Ter gelegenheid van werkbezoek SER bij
40 jarige SER Overijssel
Gasfabriek Deventer, 8 oktober 2021

Denken over welvaart

- Joke Mooij (1994): geschiedenis Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde (KVS): 'Denken over Welvaart'
- 'Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje' voor 1849 door De Bosch Kemper
- 1852: Doel: "om het gebruik der Statistiek te leiden en dienstbaar te maken tot vermeerdering van de Volkswelvaart".
- 1871 discussie over 'sociale quaesties': N.G. Pierson – later Minister van Financiën, Minister President en President van DNB – vindt het merkwaardig "dat het lot van de 'werkman' in de laatste honderd jaar nauwelijks was verbeterd".

Protagonisten Nederland: Hennipman -> Heertje, Hueting, Wolfson

Doelstellingen en instrumenten

- Tinbergen: aantal doelstellingen -> aantal instrumenten
- Theil: doelstellingen in welvaartsfunctie; politiek bepaalt gewichten.
- Economen bepalen, gegeven de gewichten, optimale economische politiek (instrumentering)
- Van Eijk en Sandee (1959); Van den Boogaart en Barten (1959) – gewichten 3 groepen SER leden; Merkies (1973)- gewichten via een enquête bij politieke partijen.
- Duidelijke rolverdeling politiek en wetenschap
- Terugkoppeling instrumentering naar politiek

vrije Universiteit amsterdam

Brede welvaart SER

- Oorspronkelijke doelstellingen: (i) groei (materiele welvaart, koopkracht); (ii) werk (lage werkloosheid, arbeidsparticipatie); (iii) redelijke inkomensverdeling
- Vroeger ook (voor ECB): (iv) lage inflatie; (v) evenwicht betalingsbalans
- Cruciaal: SER (1996): Advies Sociaal Economisch Beleid 1996-2000
- Expliciet verwijzing naar brede welvaart (blz.32-34)
- Naast doelstellingen (i), (ii) en (iii) nu ook (iv) een duurzame ontwikkeling waarbij een integratie van economische indicatoren met milieu-indicatoren dient plaats te vinden

vrije Universiteit amsterdam

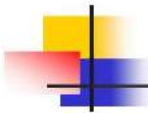

Brede welvaart in parlement

- Commissie Breed welvaartsbegrip onder voorzitterschap van Rik Grashoff rapporteert in april 2016 haar bevindingen aan Tweede Kamer
- Brede welvaart: niet alleen goederen en diensten die op de markt worden verhandeld.
- Ook onderwijs, gezondheid, milieu, de informele economie, ongelijkheid en innovatie.
- Bovendien: toekomstige welvaart («later») en invloed welvaart op andere landen in de wereld («elders»).
- Verzoek aan CBS: jaarlijkse publicatie van Monitor Brede Welvaart

vrije Universiteit amsterdam

Indicatoren Brede Welvaart

- Één omvattende welvaartsindicator: neen, want gewichten zijn politiek bepaald.
- Het is niet aan technocraten te bepalen wat welvaart is
- Vandaar dashboard benadering
- Dus niet voor ongelijkheid gecorrigeerde groei: zie Europese Commissie (2014, blz. 61), brede welvaartsindicator UU en Rabo.
- Ander voorbeeld: de Human Development Index (HDI) van de VN; voordeel is wel: vergelijkt welvaartsontwikkeling in 188 landen

vrije Universiteit amsterdam

Milieuindicator

- Soortgelijke aggregatieproblemen
- Den Butter (1992), amoebe benadering
- Den Butter en Van der Eyden (1998) gewichten op basis van een Europese enquête over het relatieve belang van verschillende milieuproblemen.
- Hueting: fysieke ondergrenzen aan de verschillende milieufuncties
- Modelberekening (door IvM VU) op basis van die ondergrenzen om correctie bnp te berekenen heeft weer andere bezwaren.

vrije Universiteit amsterdam

SER als hoeder brede welvaart

- Interactie tussen politiek en wetenschap om tot draagvlak te komen voor beleid dat meer welvaart opevert
- Compromis over beleidsdoelstellingen en, via inbreng deskundigen, over vormgeving van dat beleid.
- Rijnlands model van samenwerking (Hanze, Oost Nederland)
- Alternatief voor Angelsaksisch georiënteerd neoliberale marktdenken.
- Regionale SER's: informatie over welvaartswensen regio's (vgl. Agentschappen DNB)
- Dienstbaar aan de samenleving

vrije Universiteit amsterdam

Nepal 1984

De SER als hoeder van de brede welvaart

Bijdrage bij het 40 jarig jubileum van SER Overijssel

Frank den Butter

Hoogleraar Staathuishoudkunde, Vrije Universiteit Amsterdam

Het begrip 'brede welvaart' mag zich heden ten dage in een brede belangstelling verheugen. Zo kunnen volgens het parlamentslid Hilde Palland en voorzitter van de SER Overijssel Harry Webers de Hanzewaarden richtinggevend zijn voor een brede welvaart na de crisis (Webers en Palland, 2021). Dat is dan vanuit een Oost-Nederlands of misschien zelfs Overijssels perspectief. Maar ook landelijk staat, met verwijzing naar het Rijnlandse model, de brede welvaart als leidraad voor toekomstig overheidsbeleid volop in de belangstelling. Zo lanceerden Ingrid Thijssen (voorzitter VNO-NCW) en Jacco Vonhof (voorzitter MKB-Nederland) begin februari 2021 de 'Agenda NL 2030. Ondernemen voor brede welvaart. Naar een nieuw Rijnlandse samenspel' (Thijssen en Vonhof, 2021). Daarnaast vragen vier regionale SER-voorzitters, waaronder die van Overijssel, vanuit een gezamenlijk initiatief, aan de landelijke SER om in zijn middellange termijnadvies beter op te komen voor wat de regio's voor hun brede welvaart nodig hebben (SER Brabant et al., 2020).

In deze bijdrage bespreek ik welke rol de SER kan vervullen om via de polderdiscussie en de beleidsadvisering bij te dragen aan meer brede welvaart. Daarbij zie ik de SER als 'hoeder van de brede welvaart', met een knipoog naar mijn werk in de jaren '70 en '80 in de vorige eeuw bij de Nederlandsche Bank (DNB). Deze werd vanwege haar taak om de waarde van de gulden te bewaken gezien als 'hoedster van de gulden'¹. Historisch perspectief toont dat brede welvaart, ook binnen de SER, al lang deel uitmaakt van het economische gedachtegoed.

BBP groei voldoet niet

Kennelijk past de wens tot verbreding van het welvaartsbegrip in het verlangen naar een maatschappij waar in de periode na corona materiele welvaart ondergeschikt wordt gemaakt aan welzijn en een 'schone' toekomst voor onze kinderen en kleinkinderen. Toch is de zoektocht naar indicatoren die een omvattend beeld van de welvaart geven in ons land al veel langer gaande. Een kritiekpunt daarbij is dat reële BBP groei per hoofd van de bevolking, die lange tijd als de dominante welvaartsindicator heeft gegolden en dat nu ook nog vaak doet, te beperkt is. BBP wordt volgens internationale richtlijnen als onderdeel van de Nationale Rekeningen berekend. Hier zijn inderdaad allerlei bedenkingen tegen te maken. Zo blijft in de berekening van BBP milieuschade (of meer specifiek: het gebruik van ongeprijsd milieu) buiten beeld. Milieueconomen zoals Roefie Hueting bepleiten dan ook sinds jaar en dag hier rekening mee te houden (zie bv. Hueting, 1974, 1992, Tinbergen en Hueting, 1991). Bovendien levert de gebruikelijke manier van productiviteitsmeting met alleen arbeid en kapitaal als productiefactoren een overschatting van de feitelijke productiviteitsgroei op wanneer op milieukapitaal wordt ingeteerd. Milieugebruik dient expliciet als factor te worden meegenomen in de berekening van de totale factorproductiviteit (zie bijvoorbeeld OECD, 2016).

¹ Ik heb dit even in het groene boekje moeten opzoeken: een Bank is vrouwelijk maar een Raad zoals de SER is mannelijk.

BBP groei en geluk

Een reden dat reële BBP groei per hoofd veelal met welvaart wordt geassocieerd is omdat er goede correlatie is met verschillende welvaartsindicatoren, en zelfs tot een bepaalde hoogte ook met welzijn en geluk. Toch geldt hier de zogeheten Easterlin Paradox. Easterlin toonde dat volgens enquêtegegevens in de Verenigde Staten het geluksgevoel in de periode 1946-1970 niet toenam terwijl er in die tijd wel een ongekende economische groei was (zie voor een update van deze paradox Easterlin et al., 2010). Bovendien blijft welvaart in de neoliberale economische gedachtewereld vaak beperkt tot het niveau van de consumptie, of sterk daaraan gerelateerd, de koopkracht. Het pleidooi voor een breder welvaartsbegrip is gericht op deze beperking. In Nederland is aan deze welvaartstheoretische beschouwing vooral de naam van Hennisman verbonden (zie ook het ESB dossier 4772S uit april 2019 over 'meting van brede welvaart'). Ook Arnold Heertje en Dik Wolfson hebben in ons land een belangrijke bijdrage aan dit gedachtegoed geleverd.

Meer dan 150 jaar denken over brede welvaart

Maar de welvaartsanalyse en daarmee ook beschouwingen over het begrip welvaart in ons land is al veel ouder (zie ook Boumans, 2019). Zo geeft Joke Mooij haar geschiedschrijving van wat tegenwoordig de Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde (KVS) is, de titel 'Denken over Welvaart'. Met het 'Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje voor 1849' heeft De Bosch Kemper de basis gelegd voor het ontstaan van deze Vereniging. Daarmee is de KVS (wellicht) de oudste beroepsvereniging van economen in de wereld. Met ingang van 1852 bevatte het Jaarboekje, naast statistische gegevens, ook korte beschouwingen om 'het gebruik der Statistiek te leiden en dienstbaar te maken tot vermeerdering van de Volkswelvaart' (Mooij, 1994, blz. 51-52). Dat kan als een eerste aanduiding worden opgevat voor het belang dat in de economische statistiek aan het meten van brede welvaart wordt gehecht. Opmerkelijk in dit verband is de Vergadering van de Vereniging van september 1871 over 'sociale quaesties' waar N.G. Pierson – later Minister van Financiën, Minister President en President van DNB – opmerkte het merkwaardig te vinden dat het lot van de 'werkman' in de laatste honderd jaar nauwelijks was verbeterd (Mooij, 1994, blz. 88). Enige gelijkenis met het huidige politieke debat over het achterblijven van het looninkomen en de vermeende groeiende ongelijkheid valt niet te ontkennen. Pierson stond als voorzitter van de Vereniging en Minister van Financiën in 1899 aan de basis van de oprichting van het CBS. Daarmee werd de taak van de Centrale Commissie voor de Statistiek (CCS) als uitloei van de Vereniging overgenomen (Mooij, 1994, blz. 104). Vermeld zij dat tot voor kort (2017) de CCS de belangrijkste adviesraad voor het CBS is geweest, waar de kwaliteit van de door het CBS verzamelde en bewerkte gegevens, en de strikte onafhankelijkheid en integriteit van het bureau werden geborgd.

Tinbergen en Theil

Dat welvaart meer is dan alleen reëel BBP per hoofd of economische groei wordt ook onderkend in de theorie van de economische politiek van Tinbergen: 'On the Theory of Economic Policy' uit 1952 en 'Economic Policy: Principles and Design' uit 1956 (Tinbergen, 1952, 1956). In deze boeken onderscheidt Tinbergen meerdere doelstellingen van economische politiek, waarbij deze doelstellingen in brede zin bepalend zijn voor de welvaart. Hij laat zien dat wanneer er evenveel doelstellingen als instrumenten zijn, de gewenste doelstellingen altijd met een gepaste inzet van instrumenten kunnen worden bereikt. Later heeft Theil (1956, 1964) de theorie uitgebreid. Hij voegt de verschillende doelstellingen van het economisch beleid in een welvaartsfunctie samen. De gewichten in zo'n welvaartsfunctie representeren dan politieke voorkeuren in de weging van het belang van de verschillende doelstellingen: bijvoorbeeld

hoeveel economische groei is men bereid op te geven tegen meer inkomensgelijkheid. In dat geval zijn er niet altijd evenveel instrumenten als doelstellingen nodig. En wanneer er verschillende alternatieve instrumenten zijn om de doelstellingen van economisch beleid te bereiken, kan vanuit de politieke voorkeur een keuze worden gemaakt met welke instrumenten men een zo groot mogelijke welvaart wil bereiken.

Als uitwerking van deze theorie hebben Van Eijk en Sandee (1959) de daadwerkelijke optimale economische politiek voor ons land berekend met een welvaartsfunctie waarin de gewichten op basis van veronderstelde politieke voorkeuren waren ingevuld. Van den Boogaart en Barten (1959) hebben de berekening uitgevoerd voor een drietal welvaartsfuncties, waarin zij naar hun beste weten de voorkeuren van drie groepen SER-leden - kroonleden, werkgevers en werknemers - hebben ingevuld. Later heeft Merkies (1973) in zijn oratie deze exercitie nog eens overgedaan met gewichten die verkregen waren via een enquête bij een aantal politieke partijen uit die tijd.

Doelstellingen SER

De theorie van de economische politiek van Tinbergen is, te samen met de empirisch-modelmatige beleidsanalyse waar Tinbergen met zijn eerste model voor Nederland (Tinbergen, 1936) de aanzet toe heeft gegeven – en waar hij ook samen met Ragnar Frisch de eerste Nobelprijs voor de economie heeft gekregen – , bepalend geweest voor de institutionalisering van de beleidsvoorbereiding in ons land. Hierbij is er een strikt onderscheid tussen (i) onafhankelijke gegevensverzameling door het CBS; (ii) zoveel mogelijk wetenschappelijke consensus over de werking van de economie via de modellen en analyses van het CPB – waarvan Tinbergen de eerste directeur was –, en (iii) compromisvorming tussen de verschillende maatschappelijke en politieke belangen over de doelstellingen van het beleid bij de advisering door de SER. Dit schetst waarom het formuleren van de welvaartsdoelstellingen waar het beleid zich op dient te richten altijd een belangrijk aandachtspunt voor de SER is geweest.

Aan het begin van deze eeuw heeft Ad Kolnaar (ongedateerd) een opsomming gegeven van de verschillende formuleringen van het palet doelstellingen waar de SER zich in de adviezen op richtte. In 1951 formuleerde de raad 6 doelstellingen en in 1956 was dat teruggebracht tot 5 doelstellingen. Korthedshalve ging het daarbij om (i) zo hoog mogelijke economische groei; (ii) volledige werkgelegenheid (lage werkloosheid); (iii) een redelijke inkomensverdeling; (iv) lage inflatie en (v) evenwicht op de betalingsbalans. Verwezenlijking van de beide laatste doelstellingen betrof in beginsel het handhaven van de waarde van de eigen valuta. Dit beleid was aan DNB (als hoedster van de gulden) uitbesteed en is vervolgens overgenomen door de ECB. Daarbij is er na invoering van de euro geen eigen wisselkoersbeleid; het feit dat Nederland een flink overschot op de lopende rekening van de betalingsbalans heeft wordt kennelijk niet relevant geacht.

Brede welvaart volgens de SER in 1996

In het SER advies over het sociaal economisch beleid over de periode 1996-2000 blijven dan ook drie belangrijke sociaal-economische doelstellingen over, hier benoemd als a) een gestage en evenwichtige economische groei, (b) een bevordering van de arbeidsparticipatie, en (c) een redelijke inkomensverdeling (SER, 1996, blz. 32-34). In tweeërlei zin is dit SER advies opmerkelijk. In de eerste plaats komt nu een vierde doelstelling prominent in beeld, namelijk (d) een duurzame ontwikkeling waarbij een integratie van economische indicatoren met milieu-indicatoren dient plaats te vinden. In de tweede plaats spreekt de SER in dit advies expliciet over 'een breed welvaartsbegrip' Zo is de invulling die in 1996 aan deze doelstellingen wordt gegeven als een aanzet tot een daadwerkelijke

indicatoranalyse van de brede welvaart in ons land op te vatten. Deze expliciete aanduiding van het begrip 'brede welvaart' getuigt dat de SER zich hiervan als hoeder beschouwt.

Commissie Brede Welvaart

Om de welvaart in brede zin vervolgens beter in kaart te brengen heeft de Tweede Kamer onder voorzitterschap van Rik Grashoff de tijdelijke commissie Breed welvaartsbegrip ingesteld. In april 2016 heeft deze commissie haar bevindingen aangeboden (Tweede Kamer, 2016). Volgens deze commissie omvat brede welvaart meer dan alleen goederen en diensten die op de markt worden verhandeld. Het behelst ook allerlei andere zaken die voorzien in behoeftebevrediging van mensen, zoals onderwijs, gezondheid, milieu, de informele economie, ongelijkheid en innovatie. Bij het meten van brede welvaart is volgens de commissie niet alleen de welvaart «hier en nu» van belang, maar ook de toekomstige welvaart («later») en de impact van nationale welvaart op andere landen in de wereld («elders»). Om brede welvaart te meten wordt het kabinet geadviseerd het CBS te verzoeken jaarlijks een Monitor Brede Welvaart te publiceren.

Indertijd heb ik in een hoorzitting voor de commissie in januari 2016, (met Roefi Hueting en Arnold Heertje als andere genodigden) wat argumenten aangevoerd die bij meting van een brede welvaart van belang zijn². Zo heb ik bepleit dat bij een indicatoranalyse van de welvaart in brede zin onderscheid dient te worden gemaakt tussen de welvaart binnen de huidige generatie en de welvaart van toekomstige generatie(s). Vanuit dat laatste oogpunt is de intergenerationele welvaartsverdeling van belang (zie ook WRR, 1999). Dat speelt in het klimaat- en energiedebat, in het pensioendebat en in het onderwijsdebat. Dit sluit aan op de aandacht voor «later» in het eindrapport.

Één welvaartsindicator?

Een belangrijk punt is echter de vraag in hoeverre het mogelijk is om de verschillende indicatoren tot één omvattende welvaartsindicator samen te vatten. Dat is toch vaak de beleidsvraag: in één oogopslag zien of de welvaart is toe- of afgenomen. Het probleem bij het samenvoegen van verschillende indicatoren tot één samenvattende (geaggregeerde) welvaartsindicator is dat hiervoor gewichten nodig zijn. Deze gewichten zijn - zoals in de welvaartsfunctie van Theil - echter afhankelijk van de politieke voorkeuren die per politieke stroming (partij) kunnen verschillen. De politiek moet dus deze keuzes zelf maken. Het is ongewenst dat wetenschappers impliciet vanuit een technocratische werkwijze zulke keuzes in een samengestelde welvaartsindicator verstoppen. Het alternatief is de dashboard benadering. Daarbij worden de verschillende indicatoren op overzichtelijke wijze naast elkaar gepresenteerd, zoals voor de bestuurder van een auto, of in de cockpit voor een piloot. Zo'n dashboard bestaat dan uit diverse metertjes en standen die gezamenlijk inzicht moeten geven in de brede welvaart. In het eindadvies van de commissie is voor deze dashboard benadering gekozen.

Technocratische statistiek

Toch is vaak geprobeerd zo'n technocratische invulling te geven aan het begrip brede welvaart. Een voorbeeld is de voor ongelijkheid gecorrigeerde groei zoals deze door de Europese Commissie (2014, blz. 61) is berekend en bepleit. De Human Development Index (HDI) van de Verenigde Naties is

² Omdat Arnold Merkies (SP) een van de leden van de commissie was heb ik verwezen naar de oratie van zijn vader die, zoals hiervoor vermeld, in 1973 een poging had gedaan om het brede welvaartsbegrip te benoemen en te berekenen. Helaas is die poging niet in het eindverslag van de commissie terecht gekomen.

waarschijnlijk het bekendste voorbeeld van een poging om de brede welvaart in één getal samen te vatten. De HDI is ontwikkeld vanuit de gedachte dat niet economische groei, maar mensen en hun mogelijkheden centraal zouden moeten staan bij de ontwikkeling van landen. De HDI is een indicator die is samengesteld uit de dimensies levensverwachting (als uitdrukking van gezondheid), opleiding en bruto nationaal inkomen per hoofd. Een voordeel van de HDI is de internationale vergelijkbaarheid; zo is de index door de VN in hun meest recente rapport voor 188 landen berekend. Maar ook hier is de index een gewogen gemiddelde van verschillende indicatoren waarbij de gewichten niet op politieke voorkeuren berusten. Een zelfde probleem geldt voor de door de Universiteit van Utrecht en Rabobank ontwikkelde indicator voor brede welvaart.

Maat voor milieukwaliteit

Bij de berekening van een omvattende maat voor duurzaamheid in de vorm van een indicator van milieukwaliteit doet zich een soortgelijk aggregatieprobleem voor. De gewichten bij het samenvoegen van verschillende deelindicatoren hangen af van het relatieve belang dat men bij milieukwaliteit aan het deelaspect hecht. Zo heb ik met Hans van der Eyden een milieu-index voor Nederland opgesteld met gewichten die zijn afgeleid uit een Europese enquête over het relatieve belang van verschillende milieuproblemen (Den Butter en Van der Eyden, 1998). Eerder had ik al geprobeerd milieu-indicatoren samen te voegen op basis van de zogeheten Amoëbe benadering (Den Butter, 1992). Hueting koos voor zijn berekening van de correctie van het nationaal inkomen ('duurzaam nationaal inkomen') een andere oplossing voor dit aggregatieprobleem. In zijn beleving kunnen er fysieke ondergrenzen gesteld worden aan de verschillende milieufuncties die nodig zijn voor milieubehoud. Het betekent dat vanuit het oogpunt van (brede) welvaart geen enkel welvaartsaspect opweegt tegen gebruik van die milieufuncties beneden de ondergrens. De op het nationaal inkomen uit te voeren correctie kan dan worden berekend door een modeluitkomst zonder restricties te vergelijken met een modeluitkomst waar de ondergrenzen als restricties gelden (zie Verbruggen et al., 2000). Maar ook aan deze berekening kleven problemen: zo moeten de restricties voor alle landen gelden en is er niet met de mogelijkheid van technologische compensatie gerekend.

Bij het oordeel over de mate waarin technologische vernieuwingen bijdragen aan verbetering van de milieukwaliteit, is trouwens ook nog een afweging nodig tussen technologie die tot minder gebruik van niet-hernieuwbare grondstoffen leidt en technologie die op vermindering van afval en hergebruik gericht is (circulariteit) (Den Butter en Webers, 2018). Om in het kader van het klimaatbeleid een goede transitie te bevorderen is het zaak vol in te zetten zowel op technologie die het gebruik van niet-hernieuwbare grondstoffen beperkt, als op technologie en organisatie van de productie die gericht zijn op hergebruik van grondstoffen. Het een kan niet zonder het ander en beide vormen van technologische vernieuwing kunnen elkaar versterken.

Dashboard van CBS

Vanwege deze aggregatieproblematiek is een dashboard voor de brede welvaart waarbij de gewichten door gebruikers zelf op basis van eigen voorkeuren kunnen worden ingevuld een juiste keuze. Vanuit die optiek stelt het CBS – gehoor gevend aan de wens van de parlementaire commissie- jaarlijks de Monitor Brede Welvaart samen waarin wordt aangegeven hoe de huidige brede welvaart zich in Nederland ontwikkelt. Dit wordt getoond aan de hand van acht thema's, te weten (i) welzijn, (ii) materiële welvaart, (iii) gezondheid, (iv) arbeid en vrije tijd, (v) wonen, (vi) samenleving, (vii) veiligheid en (viii) milieu. Met kleuren groen, grijs en rood wordt aangegeven hoe Nederland het t.o.v. het EU gemiddelde doet, en ook of een specifieke welvaartsindicator zich in de goede (meer welvaart) of verkeerde (minder welvaart) richting begeeft.

Regeerakkoord op basis van dashboardindicatoren

Deze dashboard benadering van een brede welvaart zou ook kunnen ingezet bij het opstellen van een regeerakkoord op basis van politieke doelstellingen. Zo kunnen alle partijen aangeven welke streefwaarden voor de belangrijkste indicatoren uit het dashboard zij voor de komende regeerperiode willen nastreven. Dat geeft dan zicht op de politieke voorkeuren voor de verschillende welvaartsaspecten zodat op deze basis de welvaartsfuncties voor deze partijen zouden kunnen worden bepaald. Daarbij gaat het om politieke partijvoorkeuren die overigens ook al in de doorrekening van CPB (2021) en PBL van de verkiezingsprogramma's naar voren komen. Een regeerakkoord zou dan een compromis met streefwaarden zijn. Welke beleidsmaatregelen voor die streefwaarden nodig zijn kan tijdens de kabinetsperiode worden besloten. Tevens kan dan worden bezien in hoeverre de streefwaarden voor de doelstellingen moeten worden bijgesteld, bijvoorbeeld vanwege onvoorziene omstandigheden. In feite gaat het daarbij om een goede splitsing van de 'wat-vraag' en de 'hoe-vraag', zoals die in het WRR-rapport 'Borgen van Publiek Belang' zijn onderscheiden (WRR, 2000). Het regeerakkoord op hoofdlijnen geeft politieke invulling aan de 'wat-vraag'. De regering zelf kan dan, met hulp van technocraten en gebaseerd op wetenschappelijke kennis, proberen tijdens de regeerperiode een zo efficiënt mogelijke oplossing voor de 'hoe-vraag' te vinden.

Scheiding politiek en wetenschap

Zo'n regeerakkoord op basis van streefwaarden uit het dashboard betekent een duidelijke scheiding van politieke voorkeuren en een technocratische, of zo men wil wetenschappelijke invulling van de manier waarop de politieke voorkeuren kunnen worden verwezenlijkt. Toegegeven zij dat zo'n strikte scheiding in de praktijk moeilijk is: wetenschappers hebben zo hun impliciete voorkeuren en politici willen ook graag wat over de vorm en inhoud van de beleidsmaatregelen te zeggen hebben. Dat neemt niet weg dat zo'n scheiding duidelijkheid verschaft over de rolverdeling tussen politiek en wetenschap. Dat is wat het dashboard voor de brede welvaart beoogt.

De discussie over de vraag of economen uitsluitend dienstbaar moeten zijn aan de politieke afweging tussen doelstellingen of zelf doelstellingen moeten vaststellen, is oud. Het raakt aan een verschil in benaderingswijze tussen de eerste twee Nobelprijswinnaars in de economie, Frisch en Tinbergen (zie ook Dekker, 2020). Frisch was voorstander van een planmatige aanpak bij de besturing van de economie. Deze planning moest plaatsvinden met behulp van beslissingsmodellen waarin de doelen van het economisch beleid zo goed mogelijk worden bereikt via besliskundige programmeringstechnieken. Tinbergen koos een meer positieve benadering waarbij via een goede keuze van instrumenten politieke doelstellingen worden verwezenlijkt. Dit verschil in benadering speelde in de begintijd van het CPB tussen Tinbergen en Van Cleeff. Laatstgenoemde bepleitte een aanpak in lijn met de bedrijfsplanningsmethodiek van Frisch (zie Van den Bogaard, 1999). Uiteindelijk werd de door Tinbergen voorgestelde scheiding van verantwoordelijkheden tussen beleidsmakers en beleidsanalisten de leidende filosofie. Toch is dit idee van het plannen van de economie zoals het plannen van een bedrijf nog steeds aanwezig in de naam van het Centraal PlanBureau. Daarom noemt het CPB zichzelf in het Engels graag: Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, om niet als een echt 'planbureau' te worden beschouwd. Bovendien stelt het CPB in de Nederlandse beleidscontext zich vooral als 'rekenmeester' op: het is aan de politiek om te bepalen welke beleidsmaatregelen het CPB doorrekent.

Normatief versus positief

Tegen deze achtergrond van normatief versus positief heeft de Pauselijke Academie van Wetenschappen in 1963 in het Vaticaan een conferentie georganiseerd waar de vraag centraal stond of de econometrische analyse – en dus ook het opstellen van ramingen – politiek neutraal moet zijn (zie Dupont-Kieffer, 2017). Er waren twee belangrijke bijdragen, namelijk van Richard Stone over econometrische modellen, en van Ragnar Frisch over de rol van econometrie bij het ontwerp en de uitvoering van economisch beleid. De cruciale vraag was hoe de positieve aspecten van het modelleren van de economie – nodig om te begrijpen hoe de economie werkt en welke mechanismen een rol spelen – kunnen worden gecombineerd met normatieve aspecten. Als gedeelde opvatting kwam naar voren dat het modelleren van economische fenomenen en de daarop berustende ramingen niet los van de sociale en politieke context kan plaatsvinden, vooral wanneer het gaat op politieke beleidsvraagstukken.

Welvaart, complexiteit en besmetting

Dit jubileum van de SER Overijssel komt in een bijzondere tijd. De corona pandemie van de afgelopen jaren heeft een grote invloed op ons leven gehad, en daarmee ook op de economie. Het laat zich aanzien dat de maatregelen om via brede overheidssteun de gevolgen van de vraagrantsoenering vanwege contactbeperkingen ('lockdown') voor bedrijven en de arbeidsmarkt te mitigeren, succesvol zijn geweest. In die zin dat het verlies aan banen en het aantal faillissementen beperkt is gebleven. Dat neemt niet weg dat door alle beperkende maatregelen, en onderbreking van het handels- en reisverkeer, de groei van de economie tijdelijk behoorlijk is afgeremd. Dat geldt met name voor landen die sterk van toerisme afhankelijk zijn, en ook voor landen waar compensatie voor de negatieve gevolgen van de vraagrantsoenering minder effectief zijn geweest dan in ons land.

Het betekent niet dat zonder meer een terugkeer naar het 'oude normaal' mogelijk of zelfs wenselijk is. Een belangrijke oorzaak dat een nieuw besmettelijk virus tot een pandemie heeft kunnen uitgroeien is dat de samenleving in de wereld, en daarmee ook de economische relaties tussen landen en bedrijven steeds complexer is geworden. Het gevolg is dat er veel meer kanalen dan voorheen zijn die kunnen bijdragen aan besmetting. Met besmetting wordt hier in economische zin bedoeld dat een bepaalde schok ergens in de wereld gevolgen elders in de wereld heeft (Forbes, 2012, zie ook Dornbusch et al., 2000 en Gai et al., 2011). Wanneer het een positieve schok is werkt dit besmettingsmechanisme in gunstige zin uit. Zo profiteren ook wij ervan wanneer de welvaart in een van onze handelspartners toeneemt en dit onze handelspositie bevordert. Hoe groter en meer verweven de handelsrelaties zijn, des te groter zijn de positieve effecten van besmetting. Maar deze internationale verstrengeling van relaties betekent ook dat een negatieve schok in een bepaald land, of bedrijfstak, via zo'n besmetting op uitgebreide schaal negatieve consequenties heeft. Dit is de vorm van besmetting die, in letterlijke zin, de pandemie teweeg heeft gebracht na de uitbraak van het virus in China.

Besmetting in de kredietcrisis

Overigens is de vorige economische crisis, de krediet- en schulden crisis, het gevolg van een soortgelijk besmettingsmechanisme vanwege complexe internationale samenhangen geweest. Hier ging het om een negatieve schok binnen de economie: plotseling wantrouwen in de Verenigde Staten dat hypotheekschulden niet zouden kunnen worden opgebracht, leidde ertoe dat de gecompliceerde en verstrengelde interbancaire relaties verstoord werden (Den Butter, 2011). Door de complexiteit ontstond onzekerheid over verborgen risico's (zie bijvoorbeeld Caballero en Simsek, 2013). Bovendien werden veel financiële instellingen 'too interconnected to fail' – ofwel: systeemrelevant –, waarbij ze de risico's op de

maatschappij konden afwentelen. De overheid kon niet anders dan zulke financiële instellingen, wanneer deze in moeilijkheden raakten, redden omdat anders de economische gevolgen van de besmetting nog veel groter zouden worden.

Toekomst zonder kwalijke besmetting

Deze samenhang tussen besmetting en verstrengeling van maatschappelijke en economische relaties laat zien waarom een terugkeer naar het 'oude normaal' niet in de rede ligt. In de post corona economie dient besmetting vanuit twee gezichtspunten te worden vermeden. In de eerste plaats in letterlijke zin, waarbij de coronabesmetting wordt ingedamd door het aantal besmetbaren en besmettelijken te beperken. Immunitet door vaccinaties en van degenen die de ziekte al hebben doorgemaakt, draagt daartoe bij. Maar ook de wereldwijde verknoping van economische relaties die tot veel reisverkeer en (internationale) ontmoetingen leiden, zal voor een belangrijk deel moeten worden ontrafeld. In ieder geval is er permanente zorg en alertheid nodig dat de virusbesmetting zich niet op deze manier kan uitbreiden.

Maar de beleidsopgave om de economische besmettingskanalen te beperken is ingewikkelder. In feite is hier sprake van een asymmetrie. Immers besmetting in geval van positieve schokken is niet erg maar juist voordelig voor de welvaart. Vanuit het perspectief van de economische theorie van de collectieve sector ('public economics') gaat het hier om externe effecten. De negatieve externe effecten die complexiteit via besmettingskanalen te weeg brengt dienen te worden vermeden ('geinternaliseerd'), terwijl de positieve effecten moeten worden bevorderd. Het betekent als het ware een inbouw van dammen in de besmettingskanalen die negatieve effecten tegenhouden maar positieve effecten doorlaten.

SER en brede welvaart

Dat jubileum biedt gelegenheid voor een beschouwing over de vraag welke rol de SER in de toekomst in het sociaal economisch beleid in de provincie en - breder- in Nederland kan vervullen. Genoemd is al het bereiken van een compromis over streefwaarden in de afweging van de verschillende doelstellingen tussen de belanghebbenden. De rol van de SER daarbij is dat deze de samenspraak organiseert tussen verschillende belanghebbenden in het sociaal economische krachtenveld. Oogmerk is door de belangrijkste belanghebbenden te laten meedenken bij de formulering van beleidsvoorstellen, en in die beleidsvoorstellen rekening te houden met de verschillende belangen, draagvlak te creëren voor de uitvoering van de beleidsvoorstellen. Dat vraagt inbreng van deskundigen, die dienen te rekenen met externe effecten waardoor maatregelen ongunstig kunnen uitpakken voor degenen die geen stem in de beraadslagingen hebben. Het draagvlak voor beleidsmaatregelen is het grootst wanneer deze de welvaart in brede zin voor alle betrokkenen verhogen. Maar ook heeft de inbreng van belanghebbenden en deskundigen in de SER het voordeel dat er informatie-uitwisseling tot stand komt. Hierdoor leert men elkaars standpunten beter begrijpen en wordt het wederzijds vertrouwen vergroot. Bovendien kan het aanleiding zijn voor nieuw vormen van samenwerking die op hun beurt weer bijdragen aan de brede welvaart. Daarbij is ook het pleidooi van de voorzitters van de regionale SER's relevant, namelijk om brede welvaart in de regio's beter te laten meewegen in de landelijke SER adviezen. Zo kan daarbij informatie benut worden die regionale SER's aanleveren. Dit valt te vergelijken met de rol die De Nederlandsche Bank heeft toebedeeld aan de agentschappen toen deze niet langer nodig waren als opslag voor bankbiljetten in geval dat een deel van het land vanwege benutting van de waterlinie onder water zou komen te staan. Deze beschrijving van de SER als hoeder van de brede welvaart geeft aan

hoe deze manier van organisatie van het sociaaleconomisch beleid in ons land dienstbaar is aan de samenleving en de welvaartsbevordering. Ter illustratie toont de afbeelding een foto die ik bijna 40 jaar geleden in Nepal heb genomen. De SER staat voor service en de figuur op de foto probeert goed de balans te houden tussen zijn verschillende lasten – zeg belangen.

En Overijssel?

In deze onzekere tijden heeft het Trendbureau Overijssel (2021) een aantal uitdagingen geschetst waarvoor de provincie zich gesteld ziet na de corona pandemie. Een belangrijk aandachtspunt voor de SER Overijssel zal daarbij de ontwikkeling op de regionale arbeidsmarkt zijn. Uit een overzicht van groei en krimp van werkgelegenheid in bedrijfstakken valt op dat in de afgelopen jaren (voor corona), naast de zorg, veel van de bedrijfstakken met veel werkgelegenheid en een flinke banengroei, direct of indirect, aan de handel gerelateerd zijn. In de globaliserende en op handel gerichte economie zijn steeds meer banen gericht op het organiseren van de productie en op het verbinden van schakels in de keten (WRR, 2003). Er zijn steeds meer zogeheten transactiebanen (zie bijvoorbeeld Berghuis, 2014). Bovendien krijgen banen steeds meer een niet-routinematig karakter en is samenwerking minder plaatsgebonden. Dit alles heeft invloed op het type banen en de daarvoor benodigde competenties.

Afbeelding: Kathmandu 1984

Het valt te verwachten dat de coronacrisis tot een herinrichting van internationale productieketens en handelsstromen zal leiden. De crisis heeft ons geleerd dat de wereldeconomie, zoals eerder aangeduid, al te zeer verstrengeld en complex geworden is waardoor op wereldwijde schaal besmetting kon ontstaan. In de nieuwe economie na corona zal minder worden gereisd en zullen landen in hun voorziening van producten en onderdelen daarvan, minder afhankelijk van elkaar zijn. Deze tendens zal leiden tot wat wel als deglobalisering wordt aangeduid. Toch blijft het benutten van elkaars specialisaties en de daaruit voortvloeiende handel een belangrijke bron van welvaartsverbetering. Deze trend zal zich ook in de toekomst voortzetten. Voor Overijssel – en meer in het algemeen voor Oost-Nederland – kan dit betekenen dat handel en samenwerking in productieketens zich meer en meer via het Rijnlandse model op het nabije achterland dient te gaan richten. Bovendien kan de sleutelpositie die Nederland heeft tussen het Angelsaksische en het Rijnlandse model hier ten volle worden benut.

Maar zoals altijd in een dynamische arbeidsmarkt zullen er oude, niet-productieve banen verdwijnen en nieuwe productieve banen bijkomen. Een belangrijke tendens is dat na corona - mede vanwege het

internationale klimaatafspraken - minder zakelijk en toeristisch reisverkeer zal gaan plaatsvinden. De detailhandel en horeca zullen zich meer op thuisbezorging moeten richten en online aankopen zullen, nog sterker dan in het verleden, toenemen ten koste van de winkelverkoop. Toerisme in eigen land kan deels als vervanging dienen van de verre vliegvakanties. Dit alles biedt overigens wel weer nieuwe mogelijkheden voor Overijssel. Daarnaast is tijdens de coronacrisis veel kennis en ervaring opgedaan met het op afstand werken. Dat draagt bij aan baanbehoud. Maar het betekent ook dat reisafstand naar het werk minder belangrijk wordt en dat degenen die in het Westen een baan hebben, eerder geneigd zullen zijn in de aantrekkelijke natuur van Oost Nederland te komen wonen. Kortom, er doemen voldoende ontwikkelingen aan de horizon op om de toekomst van Overijssel in termen van brede welvaart in de post-corona periode met vertrouwen tegemoet te zien.

Literatuur

Berghuis, E., 2014, *Labour Market Consequences of International Fragmentation of Production*, Academisch Proefschrift, Vrije Universiteit Amsterdam, 12 juni 2014.

Bogaard, A. A. van den, 1999, *Configuring the Economy. The Emergence of a Modelling Practice in the Netherlands, 1920-1955*, Amsterdam: Thela Thesis.

Boogaard, P.J.M. van de , en A.P. Barten (1959), Macro-economic decision rules for the Netherlands 1957-1959, Rapport 5915 van het Econometrisch instituut van de NEH.

Boumans, M., 2019, De lange geschiedenis van het meten van welvaart, *Economisch Statistische Berichten*, 4772S, blz. 52-56.

Butter, F.A.G. den, 1992, The mirror of cleanliness: on the construction and use of an environmental index, in J.J. Krabbe en W.J.M. Heijman (red.) *National Income and Nature: Externalities, Growth and Steady State*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, blz. 49-75.

Butter, F.A.G. den, 2011, *De Grote Besmetting; de Macro-economie van de Krediet en Schulden crisis*, SMO, 2010 5/6, SMO Den Haag, augustus 2011.

Butter, F.A.G. den, en J.A.C. van der Eyden, 1998, A pilot index for environmental policy in The Netherlands, *Energy Policy*, 26, blz. 95-101.

Butter, F.A.G. den, en H.A.A.M. Webers, 2018, Eco efficiency and circular production: cases from the Netherlands' eastern region, H.20 in Harry Lehmann (red.), *Factor X, Challenges, Implementation Strategies and Examples for a Sustainable Use of Natural Resources*, Springer International Publishing, blz. 305-316.

Caballero, R.J. en A. Simsek, 2013, Fire sales in a model of complexity. *The Journal of Finance*, 68 (6), 2549-2587.

Centraal Planbureau (CPB), 2021, *Keuzes in Kaart 2022-2025, Economische analyse van verkiezingsprogramma's*, CPB, 1 maart 2021

Dekker, E., 2020, Entangled economists: Ragnar Frisch and Jan Tinbergen. *Erasmus Journal for Philosophy and Economics*, vol. 12(2), blz. 65-85.

Dekker, E., 2021, *Jan Tinbergen: Een Econoom op Zoek naar Vrede*, Uitgeverij Boom, ISBN 9789024433179.

Dornbusch, R., Y.C. Park en S. Claessens, 2000, Contagion, understanding how It spreads. *World Bank Research Observer*, 15, (2), blz. 177 – 197.

Dupont-Kieffer, A., 2019, The Vatican Conferences of October 7-13, 1963: Controversies over the neutrality of econometric modeling, *History of Political Economy*, vol. 51, blz. 515-534.

Easterlin R.A., L. Angelescu McVey, M. Switek, O. Sawangfa en J. Smith Zweig, 2020, The happiness-income paradox revisited, *PNAS*, 107 (52), blz. 22463-22468.

Eijk , C.J. van en J. Sandee ,1959, Quantitative determination of an optimal economic policy, *Econometrica*, 27, blz. 1-13.

Europese Commissie, 2014, EU Employment and Social Situation, *Quarterly Review*, September 2014, Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Forbes, K., 2012, The "big C", Identifying contagion. *NBER Working Paper* no. 18465.

Gai, P., A. Haldane en S. Kapadia, 2011, Complexity, concentration and contagion. *Journal of Monetary Economics*, 58, blz. 453-470

Huetting, R., 1974, *New Scarcity and Economic Growth*, Amsterdam, Oxford: North Holland.

Huetting, R., 1992, Correcting national income for environmental losses: a practical solution for a theoretical dilemma, in J.J. Krabbe en W.J.M. Heijman (red.) *National Income and Nature: Externalities, Growth and Steady State*, Dordrecht, Boston: Kluwer, blz. 23-47.

Kolnaar, A.H.J., ongedateerd, *Doelen en middelen in de economische politiek*. Mimeo, te downloaden van internet.

Merkies, A.H.Q.M., 1973, *Van Prognoses naar Programma's*, Inaugurele Rede, VU Amsterdam, 12 april 1973.

Mooij, J., 1994, *Denken over Welvaart, Koninklijke Vereniging voor de Staathuishoudkunde 1849-1994*, Uitgeverij Lemma.

OECD, 2016, *Greening Productivity Measurement; Environmentally Adjusted Multifactor Productivity Growth*, Policy Perspectives, OECD, Paris, September 2016.

SER Brabant, SER Noord-Nederland, SER Overijssel en SER Zeeland, 2020, *Brede Welvaartsgroei in Alle Regio's*, Gezamenlijke publicatie, november 2020

<https://www.sernoordnederland.nl/assets/Adviezen/124-mta/2020-11-19-advies-inzake-brede-welvaartsgroei-in-alle-regio-s-19-november-2020.pdf>

Sociaal Economische Raad (SER), 1996, *Advies Sociaal Economisch Beleid 1996-2000*, Publikatie 96/05, SER, 21 juni 1996.

Theil, H., 1956, On the theory of economic policy, *American Economic Review*, 46, blz. 360-366.

Theil, H., 1964, *Optimal Decision Rules for Government and Industry*, Amsterdam: North-Holland.

Thijssen, I. en J. Vonhof, 2021, *Agenda NL 2030. Ondernemen voor brede welvaart. Naar een nieuw Rijnlandse samenspel*, VNO-NCM en MKB-Nederland, Den Haag, februari 2021.

Tinbergen, J., 1936, Kan hier te lande, al dan niet na overheidsingrijpen een verbetering van de binnenlandse conjunctuur intreden, ook zonder verbetering van onze exportpositie? Welke lering kan ten aanzien van dit vraagstuk worden getrokken uit de ervaringen van andere landen?, in *Praeadviezen voor de Vereeniging voor de Staathuishoudkunde en de Statistiek*, Den Haag: Nijhoff, blz. 62-108.

Tinbergen, J., 1952, *On the Theory of Economic Policy*, Amsterdam: North-Holland.

Tinbergen, J., 1956, *Economic Policy: Principles and Design*, Amsterdam: North-Holland.

Tinbergen, J. en R. Huetting, 1991, GNP and market prices: wrong signals for sustainable economic success that mask environmental destruction, H4 in R. Goodland, H. Daly, S. El Serafy en B. von Droste

zu Hulshoff (red.), *Environmentally Sustainable Economic Development: Building on Brundtland*, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris, 1991, blz. 51-57.

Trendbureau Overijssel, 2021, *Corona Chronicles; 23 uitdagingen voor na de Covid-19-pandemie*, Zwolle, mei 2021.

Tweede Kamer der Statengeneraal, 2016, *Parlementair onderzoek Breed welvaartsbegrip, Rapport Tijdelijke commissie Breed welvaartsbegrip*, Aangeboden 20 april 2016.

Verbruggen, H., R.B. Dellink, R Gerlagh, en M.W. Hofkes, 2000, Calculations of a sustainable national income: four variants. In H. Verbruggen (red.), *Calculations of a Sustainable National Income According to Hueting's Methodology*. IVM-VU, blz. 171-207.

Webers, H. en H. Palland, 2021, Tijd voor een nieuw Hanzeverbond!, *Evolutiegids*, 18 maart 2021.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WWR), 1999, *Generatiebewust Beleid*, Rapporten aan de Regering, 55, Den Haag: Sdu Uitgevers.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WWR), 2000, *Het Borgen van Publiek Belang*, Rapporten aan de Regering, 56, Den Haag: Sdu Uitgevers.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WWR), 2003, *Nederland Handelsland; Het Perspectief van de Transactiekosten*, Rapporten aan de Regering, 66, Den Haag: Sdu Uitgevers.

9 De jeugd heeft de toekomst... in Overijssel

Tijdens de interactieve lunch vertelt Marcel Fortuin over de Gasfabriek (de locatie van de bijeenkomst) en verschillende innovatieve initiatieven met jongeren in Overijssel.

straqs

DE JEUGD HEEFT DE TOEKOMST...

...IN OVERIJSEL

MARCEL FORTUIN
8 OKTOBER 2021

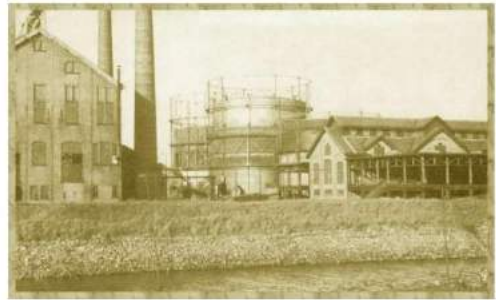
EVEN VOORSTELLEN

- Bedrijfskunde (Groningen)
- 15 jaar Duitsland (afval/recycling)
- Metaalbewerking in achterhoek
- Business consultant/projectmanager bij Straqs
- Sinds start in 2015 betrokken bij De Gasfabriek
- Begeleiden van jonge ondernemers/startups
- Bedrijven ondersteunen met digitale transitie

- 1910 bouw Deventer gasfabriek
- Sluiting 1966

DE GASFABRIEK

- Deventer energiebedrijf/essent
- Vanaf 1995 leegstand

DE GASFABRIEK

DE GASFABRIEK

- Oktober 2015 start Business Innovatiecentrum De Gasfabriek

DE GASFABRIEK

- Nu 60 bedrijven gehuisvest waaronder Saxion
- Dagelijks meer dan 200 mensen op de campus

WAT DOEN WE?

- Bedrijven en organisaties helpen met disruptieve innovatie
- Stimuleren van ondernemerschap
- Talentontwikkeling
- Centrale thema is “nieuwe technologie”
- Specialisten op gebied van:
 - Machine Learning
 - Kunstmatige intelligentie
 - Blockchain
 - Virtual/augmented reality
 - Internet of things

WAT ZIEN WE?

- De wereld verandert in snel tempo
- Veel van de huidige businessmodellen zijn eindig
- Incrementele innovatie niet meer voldoende
- Nieuwe technologie maakt nieuwe businessmodellen mogelijk
- Radicale (disruptieve) innovatie noodzakelijk
- Data spelen daarin belangrijke rol
- Vergt omdenken en nieuwe inzichten

Tech maakt verdeling van werk grootste uitdaging

Technologie zal het komende decennium nog veel belangrijker worden dan nu. Miljoenen mensen zullen ander werk moeten zoeken.

Interview

De komende jaren zal de arbeidsmarkt nog meer worden verdeeld. Mensen met een hogere opleiding zullen meer werk vinden, terwijl mensen met een lagere opleiding minder werk zullen vinden. Dit is vooral een probleem voor mensen met een laag opleidingsniveau, die vaak in de dienstensector werken. Deze mensen zullen het meest getroffen worden door de automatisering van banen. Het is belangrijk om ervoor te zorgen dat deze mensen de juiste opleiding en training krijgen om hun baan te behouden of te vinden. Dit kan door middel van leertrajecten, cursussen en andere vormen van bijscholing. Het is ook belangrijk om de arbeidsmarkt te diversifiëren, zodat er meer banen zijn die niet gemakkelijk te automatiseren zijn. Dit kan door middel van innovatie en nieuwe technologieën worden gedaan. Het is belangrijk om de arbeidsmarkt te laten groeien en te diversifiëren, zodat er genoeg banen zijn voor iedereen. Dit kan door middel van innovatie en nieuwe technologieën worden gedaan.

Technische uitdagingen

De komende jaren zal de arbeidsmarkt nog meer worden verdeeld. Mensen met een hogere opleiding zullen meer werk vinden, terwijl mensen met een lagere opleiding minder werk zullen vinden. Dit is vooral een probleem voor mensen met een laag opleidingsniveau, die vaak in de dienstensector werken. Deze mensen zullen het meest getroffen worden door de automatisering van banen. Het is belangrijk om ervoor te zorgen dat deze mensen de juiste opleiding en training krijgen om hun baan te behouden of te vinden. Dit kan door middel van leertrajecten, cursussen en andere vormen van bijscholing. Het is ook belangrijk om de arbeidsmarkt te diversifiëren, zodat er meer banen zijn die niet gemakkelijk te automatiseren zijn. Dit kan door middel van innovatie en nieuwe technologieën worden gedaan. Het is belangrijk om de arbeidsmarkt te laten groeien en te diversifiëren, zodat er genoeg banen zijn voor iedereen. Dit kan door middel van innovatie en nieuwe technologieën worden gedaan.

WAT ZIET DE PROVINCIE?

- 2. Meer dynamiek in de Overijsselse economie**

Voor een krachtige economie hebben we een diversiteit aan bedrijven nodig die elkaar versterken en uitdagen tot vernieuwing. We stimuleren en ondersteunen startups om toe te treden tot de markt. We stimuleren startups om kennis om te zetten in business. Het is echter wel zaak dat meer van deze startups ook doorgroeien naar volwaardige MKB ondernemingen (scale-ups). Dynamiek is nodig om de innovatiekracht op orde te houden (dan wel te vergroten), maar ook om de concurrentiepositie van bedrijven verder te verstevigen. Het gaat ook om het behouden van voldoende dynamiek binnen bestaand MKB, waaronder familiebedrijven.

Uit: provinciale hoofdlijnennotitie investeringsprogramma MKB, 05-11-2019

WAT ZIET DE PROVINCIE?

3. Vergroten van de wendbaarheid en weerbaarheid van MKB ondernemers.

De economie van de toekomst laat zich lastig voorspellen, we weten niet welke technologieën of producten de winnende zullen zijn en welke trends en ontwikkelingen gaan leiden tot nieuwe producten en diensten. Het is van belang dat Overijsselse ondernemers tegen een stootje kunnen en voldoende wendbaar zijn om in te spelen op ontwikkelingen als digitalisering en duurzaamheid. We zien een tweedeling in het MKB: de *koplopers*, die nieuwe kennis en technologieën ontwikkelen en snel genoeg weten toe te passen, en het *peloton*, dat het hoge tempo van vernieuwing moeilijker bij kan houden en worstelt met de vraag hoe ze die vernieuwing vorm moeten geven. Het gaat hierbij vaak om bedrijven tussen de 2 en 50 werkzame personen.

Uit: provinciale hoofdlijnennotitie investeringsprogramma MKB, 05-11-2019

MET WIE DOEN WE DAT?

3.4 Carrière in Twente

Inleiding

Sinds jaar en dag vertrekken studenten die van origine niet uit de regio Twente komen na hun studie in Enschede naar 'het westen van het land' (brain drain). Deze beweging lijkt voor velen van hen logisch, want zij argumenteren met het feit dat banen daar voor het oprapen liggen en tevens gingen jaarclubgenoten, dispuutsgenoten en andere vrienden hun voor. In dit hoofdstuk focussen we ons op hoe de gemeente Enschede zich kan opstellen om deze studenten aan de oostkant van het land te houden.

Uit:

Wat is het meest bepalend voor verloop van je carrière?

•Studiekeuze

•Eerste baan

Waarin wordt vaak de meeste tijd gestoken?

•Studiekeuze

•Eerste baan

Kunnen we de keuze voor de eerste baan een bewustere keuze laten zijn?

Codidact TECH-talentontwikkeling

Deelnemers in Codidact maken kennis met exponentiële technologieën die de wereld veranderen en gebruiken in samenwerking met anderen de kracht van deze technologieën om disruptie veranderingen tot stand te brengen.

Zij bereiden zich voor door zich de basistechnieken en -vaardigheden eigen te maken, kiezen vervolgens met welke technologieën en skills ze aan het werk willen. De deelnemers leren voortdurend van elkaar. Ze worden uiteindelijk ondernemende codidact professionals.

Basis-
vaardigheden

Exponentiële
technologie

Disruptieve
oplossingen

21st century
skills

- Codidact werkt zonder docenten, wel worden er coaches ingezet.
- Studenten hebben een grote eigen verantwoordelijkheid, zowel bij het samenstellen van de inhoud (geen gedetailleerd studieprogramma) als bij het zelf een weg zoeken naar benodigde (online) kennis (geen voorgeschreven studiemateriaal).
- Vanaf het begin wordt gewerkt aan uitdagende opdrachten met een directe relatie met de praktijk.
- Van studenten wordt verwacht dat ze veel samenwerken (peer to peer learning, peer reviews).
- De deelnemer sluit de studie af met een eigen profiel en eindniveau (geen diploma, wel micro-credentials).

- Begin 2019 'gewoon' van start gegaan met 5 deelnemers
- Vanaf september 2019 versnelling o.a. met subsidie provincie Overijssel en gemeente Deventer
- Begin 2020 ca. 20 deelnemers
- Door corona rem erop gekomen
- Momenteel 7 deelnemers, leren en tegelijkertijd werken aan concrete opdrachten
- Opdrachten zijn het ontwikkelen van een PoC of MVP om een interessante propositie te valideren
- Voor bedrijven en organisaties in de provincie Overijssel enorme kans om talenten te ontwikkelen én te interesseren voor een carrière in Oost-Nederland

DE GASFABRIEK

REFERENTIES

ROL VOOR DE OVERHEID

- Oost-Nederland is geen Randstad en wordt dat ook niet!
- Hoe kunnen we een interessante regio worden?
- Innovatie en startup-cultuur aanjagen
- Maar niet alleen met geld...
- Veel belangrijker is launching customership
- Win-Win-Win:
 - Jongeren leren en ervaren nieuwe technologie
 - Provincie en gemeenten kunnen vernieuwen en voorbeeldrol voor Nederland krijgen
 - Startup cultuur wordt bevorderd
- Provincie wordt aantrekkelijk want hier worden ideeën in de praktijk getoetst!

VOORBEELDEN

- Opdracht vanuit provincie Overijssel
- Startup-in-residence programma
- Mooi voorbeeld hoe jonge talenten vanuit een beginnend idee samen met domeinexperts op basis van technologie een radicaal vernieuwend organisatiemodel hebben ontwikkeld waar de potentiële uitvoerende gebruikers erg positief over zijn
- Maar uiteindelijk heeft Overijssel gekozen het niet te gebruiken omdat geïnvesteerd wordt in giga ICT-project met IBM voor allesomvattend beheersysteem
- Daardoor geen launching customer (idee achter startup-in-residence programma)
- Startup (8 medewerkers) nu ter ziele, meeste werken nu in regio Utrecht

Het onderhoud van wegen beter voorspellen en slimmer inplannen met inzet van bestaande databronnen en een multi-agent oplossing (bestaande uit meerdere intelligente softwaremodules ieder met een bepaalde mate van autonomie) die slimme afwegingen maakt tussen de databronnen.

//ASSETWORX

VOORBEELDEN

Geachte heer/mevrouw,

Hierbij verlenen wij u opdracht voor de ontwikkeling van een monitoringsysteem voor het effect van innovatie-instrumenten, conform onze uitvraag van juli 2020 en uw offerte subsidietool 20-0110 V01, d.d. augustus 2020.

- Vernieuwing van subsidie instrument “vouchers voor ondernemers”
- Interviews gehouden, veel medewerkers provincie verheugden zich op vernieuwing
- Mooie tool gemaakt, stonden op het punt om een pilot in gang te zetten
- Maar ook hier heeft provincie gekozen voor de verdere ontwikkeling van een alles overkoepelende ZAAK-systeem
- Terwijl ontwikkelde tool waardevolle informatie had kunnen leveren voor de inrichting van ZAAK-systeem
- Door gebrek aan launching customer ligt de tool nu “in de la” en ontwikkelaars zijn in dienst van een bedrijf in Amersfoort

VOORBEELDEN

- Gebruik van blockchain voor batch-systeem in onderwijs (12 fte)
- Uitwisselen van energie tussen huishoudens (5 fte)
- 3D visualiseren van archeologische objecten (9 fte)
- Digitale marketing (10 fte)

KORTOM

- Het is wel degelijk mogelijk om jongeren voor de regio te laten kiezen
- Moeten als regio wel lef en zelfvertrouwen tonen
- Uiteraard voldoende randvoorwaarden scheppen als huisvesting en bereikbaarheid (OV)

UITNODIGING

Altijd van harte welkom
om bij een kop koffie verder te praten!

Contact:

Marcel Fortuin

06 53547742

marcel.fortuin@degasfabriek.com

Hans Romkema

06 23367628

hans@degasfabriek.com

GSRWX Business Innovators

Zutphenseweg 6B

7418 AJ Deventer

info@gswrx.nl

www.gswrx.nl / www.degasfabriek.com

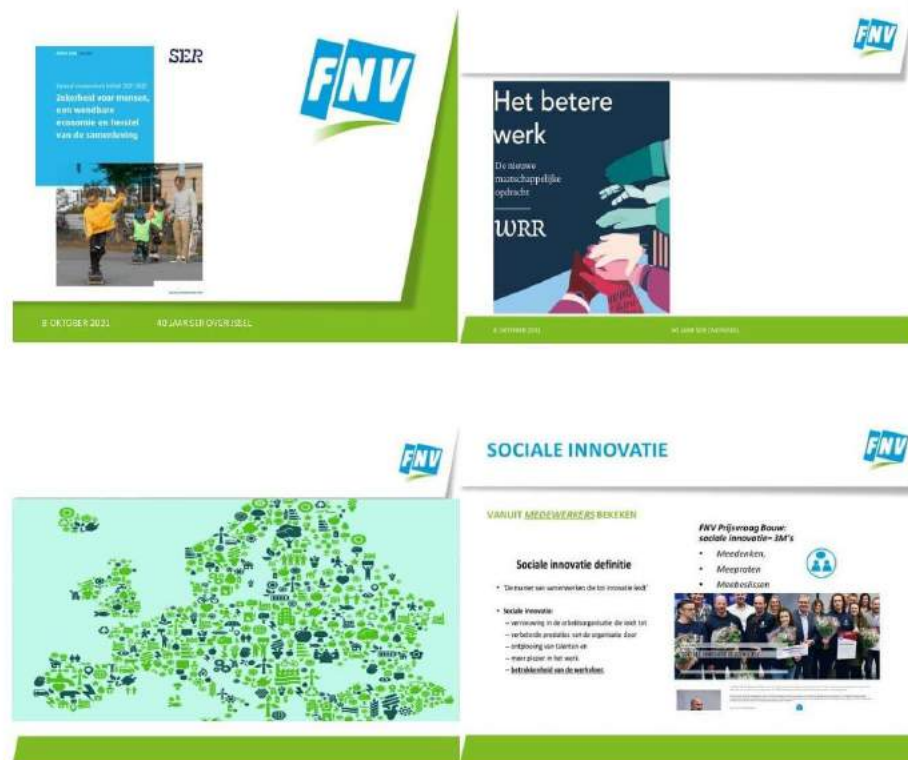

10 Brede welvaart en sociale innovatie

Tuur Elzinga, voorzitter FNV, vertelt bij het over de brede welvaart en sociale innovatie zoals deze onderwerpen op de agenda van de vakbonden staan.

40 JAAR SER OVERIJSEL, 8 oktober 2021

Brede Welvaart én sociale innovatie

Investeren in brede welvaart is een van de drie pijlers van het SER advies 'Zekerheid voor mensen, een wendbare economie en herstel van de samenleving'.

Brede welvaart gaat over meer dan werk en inkomen (leefomgeving, gezondheid, etc.), we moeten rekening houden met toekomstige generaties en de rest van de wereld.

Zelfs de werkgevers vinden dat mensen op de arbeidsmarkt meer en eerder zekerheid van werk en inkomen moeten hebben, naast het bevorderen van herstel na de crisis en richting geven aan de investeringen die nodig zijn om Nederland klaar te maken voor haar duurzame toekomst.

De FNV legt bij brede welvaart de nadruk op forse investeringen in zekerheid van werk en inkomen, in het tegengaan van concurrentie op arbeidsvoorwaarden, in sterke publieke sectoren, een duurzaam leefklimaat en in een sterke economie in de toekomst.

Daarmee zijn sociale partners het dus eens dat 'duurzaam' de toekomst is. En dat de toekomstige arbeidsmarkt mensen zekerheid van werk en inkomen moet bieden. Flex moet veel strenger worden gereguleerd en nooit slechter worden beloond dan 'vast'. Sociale zekerheid moet meer zekerheid bieden voor wie dat nodig heeft. En het minimumloon, de AOW en de uitkeringen moeten omhoog.

De welvaart in Nederland moet iedereen toekomen. Het is tijd voor een ommekeer. In de afgelopen decennia hebben te veel mensen niet meegedeeld in de economische groei. Velen zijn er zelfs in inkomen en zekerheid op achteruit gegaan. Dat moet anders.

Brede welvaart én sociale innovatie

Wat daarnaast ook moet verbeteren is de kwaliteit van werk die de laatste jaren onder druk staat. Zo stelt de WRR: "Nieuwe technologie, de toename van flexibel werk en de intensivering van werk kunnen grote gevolgen hebben voor de kwaliteit van werk. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid adviseert bedrijven, instellingen, sociale partners en de overheid in te zetten op goed werk voor iedereen die wil en kan werken. Goed werk is essentieel voor de brede welvaart in ons land: voor de economie en voor de sociale samenhang."

Naast het aanpakken van de oneerlijke arbeidsmarkt stelt het MLT-advies dan ook dat 'de betrokkenheid van werknemers binnen bedrijven en publieke instellingen bij transformatieprocessen mede bepalend is voor het succes'. Dit is sociale innovatie. Goed werk is het doel, sociale innovatie het middel.

De definitie die de SER sinds 2006 hanteert is: "Sociale innovatie is vernieuwing van de arbeidsorganisatie en maximale benutting van competenties, gericht op verbetering van de bedrijfsprestaties en ontplooiing van talent."

Voor de maximale ontplooiing van talent is een goede kwaliteit van werk een voorwaarde, te beginnen met arbeidsverhoudingen en het hebben van zeggenschap over de arbeidsinhoud om de talenten in te zetten bij vernieuwing van de organisatie van werk. Tijdige betrokkenheid van medewerkers en adoptie van technologie door medewerkers zijn kritische succesfactoren om de potentiële toegevoegde waarde van de technologische ontwikkelingen daadwerkelijk te realiseren¹. Natuurlijk zijn goede arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden ook essentieel.

De kern van goede arbeidsinhoud is dat werknemers volledige functies behouden, niet uitgehold door nieuwe technologie. Door aan industrie 4.0 de menselijke maat toe te voegen en werknemers te betrekken bij transitie krijg je industrie 5.0, voeg dus Sociale innovatie toe!

Het perfecte voorbeeld is te zien bij Tata Steel en in de Jeugdzorg. De werknemers bij Tata Steel hebben zelf een alternatief bedacht dat omarmt werd door zowel de politiek als de werkgever. Alternatieve goede ideeën komen van de werknemers zelf! Blijkt dus dat sociale innovatie leidt tot goed werk én een hogere productiviteit van organisaties. Zo draagt men bij aan een hogere maatschappelijke (=brede) welvaart en biedt zowel economische als sociale voordelen². Goede verspreiding van nieuwe kennis en inzichten zorgt er voor dat meer werknemers en organisaties de vruchten van innovatie kunnen plukken.

¹ (SER (2006) Welvaartsgroei door en voor iedereen, Themadocument Sociale innovatie, Den Haag).

² Zie adviesaanvraag SER, "succesvollere toepassing van sociale innovatie", 17.06.2020.

11 Praktische invulling Klimaatakkoord

"Praktische invulling klimaatakkoord"

Wilfred Horst
Sales Director Nefit Bosch

Bosch – Corporate presentation A global network

✓ Including sales and service partners, Bosch's global manufacturing and sales network covers nearly every country in the world.

* As of 12.19

© Bosch Power Tools GmbH 2020. Alle Rechte vorbehalten. Bosch Power Tools, Bosch, Bosch Power Tools, Bosch Power Tools sind Marken der Bosch Power Tools GmbH. Bosch Power Tools, Bosch Power Tools sind Marken der Bosch Power Tools GmbH.

BOSCH THERMOTECHNOLOGY

COMPANY PROFILE 2020

© Bosch Thermotechnik GmbH

www.bosch-thermotechnology.com

Sales 2020:

3,5 Mrd. €

Associates

14.000 worldwide

Sales record
10/2020

400 Mio. €

+48 percent

Sales with heatpumps in Germany

CO₂ neutral
Since 2020

Investments R&D

176 Mio. €

Bosch Thermotechnology Our Business Sectors and Product Offers

Residential Heating TNS EUR 2350m	Merchandise for Residential Heating TNS EUR 295m	Residential/Commercial Air Conditioning TNS EUR 140m	Commercial/Industrial Heat and Power TNS EUR 370m	Residential Perfect Water TNS EUR 375m
<p>7 Thermotechnology TNS EUR 2350m (2020 Q1-Q3) © Bosch Thermotechnology GmbH 2021. All rights reserved. Designing the future. Innovation. Sustainability. Energy. Distribution. Service. We are with you. Bosch Thermotechnology Group logo.</p>				

Nefit Bosch Deventer

Alle expertise in huis

ClimateProtection
We're working together to save the planet

CO₂ neutral

9 **ESG** **TRANS** 2021
© 2021 Nefit Bosch Deventer B.V. All rights reserved. All other trademarks, trade names, logos, and/or other marks are the property of their respective owners.

We grow our turnover, EBIT and market share

We improve continuously through performance management

Growing the renovation market

We're starting from a strong base. Now we need to grow.

Our strong installer base makes us the preferred supplier for residential and commercial partners, as well as end users. We'll build on this base to become even stronger. **Here's how:**

- Maintain market share and EBIT in WH segment
- Develop installers to become HP installers
- Support and develop new partnerships
- Expand our product portfolio, e.g. akcon, electric boiler

Getting serious about new build

We've got what it takes to be a major player

We have the products. We have the services. We have the ambition. **Here's our plan:**

- Understand new build market and customer needs
- Launch a deal-winning product portfolio, including FP, HDU
- Establish and nurture new partnerships
- Adapt ourselves to meet and beat market expectations

Delivering system solutions and services

Boosting revenue by giving the market what it needs

Our competitive, complete service concepts are built around fit for market system solutions and prefab configurations that are easy to install. **Here's how we do it:**

- Expertly advise customers about system solutions
- Offer complete end-to-end services: presales, commissioning, field service
- Use data to monitor and steer system performance
- Deliver prefab configurations, including non-IT products

We focus on our customers: personal - easy - value add

We value individual leadership, as well as our organisation, people and culture

Waterstof

Waterstof is hot!

NEN

15316:2016
Deel 1 van EN 15316
Productie van waterstof uit aardgas

17124:2019
Waterstof uit aardgas
Productie van waterstof uit aardgas

15350:2019
Gasvorming van waterstof
Productie van waterstof uit aardgas

NOS

Meer aandacht nodig voor groene waterstof in het klimaatakkoord

De eerste keer dat groene gas aan de orde komt in het Klimaatakkoord. Dit wordt mogelijk gemaakt door de inzet van waterstof uit aardgas. Het is belangrijk dat de aandacht voor groene waterstof in het Klimaatakkoord wordt versterkt.

The Guardian

Swap gas boilers for hydrogen or miss emission targets, UK told

Hydrogen will be a key part of the UK's plan to reach net zero by 2050. The government is urging homeowners to swap gas boilers for hydrogen or risk missing its climate targets.

WNL

KLAAR VOOR WATERSTOF

STEDIN

Eerste huizen verwarmd met waterstof in Rotterdam

GROENLINKS

De oplossing zit in een klein emmer van waterstof.

NEFIT **BOSCH**

Waterstof

Waterstof vs aardgas – belangrijkste verschillen

Waterstof

Activiteiten binnen Bosch

Automotive

- ▶ In 2017 is Bosch een partnership aangegaan met Nikola Motor om 2 professionele vrachtwagens op de markt te brengen in 2021.
- ▶ In 2019 is Bosch een partnership aangegaan met Powercell Sweden die brandstofcel technologie voor waterstof toepassing ontwikkeld. Toepassingsgebied zullen auto's en vrachtwagens zijn.

Energy & building

- ▶ Samenwerking met Ceres Power, ontwikkeling van SOFC brandstofcellen t.b.v. kleine elektrische elektriciteitsstations (small electric power stations)
- ▶ Ontwikkeling van een cv-toestel voor 100% waterstoftoepassing. Samenwerking tussen Worcester Bosch in UK en Bosch Thermotechniek in Deventer

Waterstof Ontwikkeling van cv-toestel

Activiteiten bij Worcester Bosch:

- ▶ Deelname aan de studie H21 Leeds City Gate
- ▶ Proof of concept gebouwd
- ▶ Overheidsfunding toegekend vanuit Hy4Heat project voor een deel van de ontwikkelkosten t.b.v.:
 - ▶ 1-jarig publieke demonstratie per eind 2020
 - ▶ Volledig gecertificeerd product per eind 2022 (100% waterstof toestel)

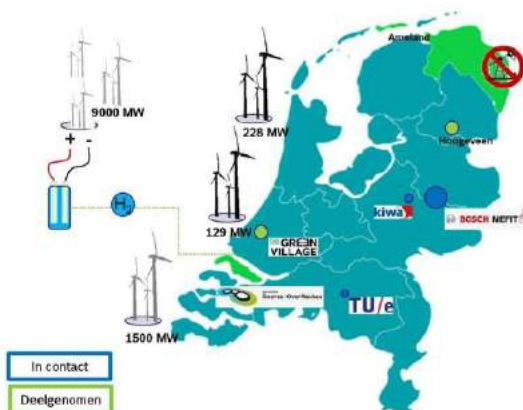
Activiteiten bij Bosch in Deventer:

- ▶ Support aan de collega's van Worcester Bosch op het gebied van simulatie en o.a. branderontwikkeling en electronica
- ▶ Deelname aan pilot project Uithoorn

15 © Bosch Thermotechnik S.p.A. 2021. All rights reserved. This graphic, equipment, materials, systems, logos, setting, distribution and/or financial application is subject to copyright.

Waterstof Wat gebeurt er allemaal in Nederland?

- **Bosch**
 - Deelname aan Hy4Heat project in UK
 - Waterstof demo toestel gebouwd door Worcester Bosch
 - Samenwerking Worcester Bosch en Neffit Bosch, competence centre voor simulatie, warmtewisselaar ontwerp en electronica
- **TU/e**
 - Praktisch experimenteel research op prototypes van waterstof premix branders
 - Post doc research project brander simulaties
- **KIWA**
 - Test faciliteit voor het testen van 100% waterstof toestellen.
- **The Green Village**
 - Realistische veldtest faciliteiten voor 100% waterstof toestellen.
- **Rozenburg**
 - Veldtest voor 100% waterstof toestellen. Start Juni 2019
- **Goeree-Overflakkee**
 - Mogelijk pilot project voor waterstof economie t.b.v. ca. 650 woningen en 75 utiliteitsgebouwen
 - Gepland voor 2023-2024
- **Uithoorn – Stedin**
 - Test van netwerk en waterstof toestel in onbewoonde huizen eind 2020
- **Hoogeveen – Nijstad-Oost**
 - 80 van 100 nieuwbouwwoningen op waterstof aansluiten midden/ eind 2022

16 © Bosch Thermotechnik S.p.A. 2021. All rights reserved. This graphic, equipment, materials, systems, logos, setting, distribution and/or financial application is subject to copyright.

ART: PROJECT STEERING COMMITTEE
 MONTHLY ALIGNMENT
 INTERNAL BOSCH PARTNERS

Innovatie Hybride coalitie

ART project Some pictures

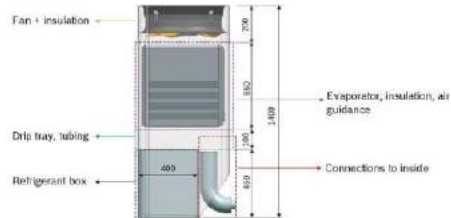

Dec 2013: Meet prototype | Feb 2014: DFP technical | Apr 2014: DFP prototype | Sep 2014: Proto 2.1.7 | March 2015: Proto 4.1.0 | June 2015: Proto 4.0.1

TECHNICAL: UX WITH PROTO A4

18 <https://www.bosch.com> | TEL: 0900 123456789 | 0123456789
 © Bosch. This document is for internal use only. All rights reserved, also regarding any patents, trademarks, reproduction, editing, distribution, as well as in the event of copyright for industrial property rights.

Nefit Bosch Prefab Solutions

Duurzame systeemoplossingen van eenvoudig tot complex

Een op maat gemaakte oplossing voor iedere situatie.

Van pakket op maat...

...tot systeem-innovatie

8

NEFIT   BOSCH

Bedankt, vragen?

 BOSCH

12 Actieve themasessies

Na de thematische wandellunch zijn de deelnemers verdeeld in drie groepen met elkaar in gesprek gegaan in drie actieve themasessies waarin veel inzichten met elkaar zijn gedeeld:

- De jeugd heeft de toekomst (o.l.v. Alwin Snel, lid SER Jongerenplatform);
- Praktische invulling Klimaatakkoord (o.l.v. Jouke van Dijk, voorzitter SER Noord-Nederland);
- Brede welvaart en sociale innovatie (o.l.v. Harry Webers, voorzitter SER Overijssel).

13 Afsluiting

De bijeenkomst is afgesloten met een terugblik op de dag door Harry Webers en Jos de Groen (SER Nederland), een gedicht en een lied door de stadsdichter van Deventer, Robin Bleeker, en een feestelijke borrel. Het gedicht van Robin Bleeker is in deze syllabus opgenomen.

EEN GOEDE RAAD

Wat moet de provincie toch als zich weer eens een welhaast onoplosbaar probleem openbaart, een heikele kwestie, een duivels dilemma, een punt van sociaaleconomische aard?

Dan kun je wel soebatten, jijbakken, twisten, maar dat had toch zelden effect tot dusver.

Je kunt je dan beter op kenners beroepen, en dan kom je uit bij de SER.

Als iets expertise vereist, het daarzonder niet gaat,

dan vraag je de SER om sociaaleconomische raad.

De SER Overijssel: een club die tien raadsleden, twee adviseurs en een voorzitter telt:

heer Webers, een uiterst bekwaam functionaris, wat uiteraard ook voor de anderen geldt.

Zij geven adviezen, doorwrocht en doortimmerd en deugdelijk, weloverwogen, precies,

dat is absoluut te waarderen, maar wie voorziet ooit nou de SER van advies?

Wie adviseert ú eens, al was het dan maar voor de gein -

Daar was ik al bang voor, laat ik dan zo vriendelijk zijn.

Al zijn het hoofdzakelijk zaken waaraan ik toch eigenlijk liever mijn vingers niet schroei,

ik ben al begonnen; ik las uw drie oogmerken, één daarvan is economische groei,

u zorgt dat door alle - of door zoveel mogelijk - mensen sociaal wordt geparticipeerd

en dat hier de inkomens eerlijk verdeeld worden, nou, dat klinkt niet zo verkeerd.

Een lijstje dat, als je de punten zo leest, veel belooft,

maar ergens ook niet, want één ding ziet u over het hoofd.

Het streven is steeds economische groei en dat maakt me toch soms wel een klein beetje bang.

Het is niet geheel onbelangrijk natuurlijk, oké, maar toch ook niet het grootste belang?

Hoe harder we werken, hoe rijker we worden, maar daar houdt het ook wel zo'n beetje mee op;

hoe rijker we worden, hoe rijker we worden, steeds is er een hogere top.

De pakjesbezorger die zich haast een hartinfarct rent,

waarom toch, waarom moet toch alles altijd efficiënt?

De zorgmedewerkers zijn met hun patiënten weleens tot een praatje geneigd, maar geen tijd!

Kortom, wat ik wil, wat ik heel graag zou zien is een beetje meer ruimte voor menselijkheid.

Dit moet het maar wezen, dit was mijn advies, net als u het ook af en toe doet: ongevraagd.

Misschien dus dat bij economische voorspoed de werkdruk kan worden verlaagd.

Wellicht overweegt u hier echt eens mee bezig te gaan,

zou leuk zijn, maar - laatste raad - doe het vooral rustig aan.

— —
Bedankt voor uw
deelname aan het
werkbezoek bij de SER
Overijssel op 8 oktober
2021 in Deventer.

Colofon

Auteur

SER Overijssel

Foto's

NRG Photos (<https://nrgphotos.nl/>)

Uitgave

SER Overijssel brengt gevraagd en ongevraagd adviezen uit aan het provinciebestuur van Overijssel over het door de provincie te voeren sociaal-economisch beleid.

Website

www.ser-overijssel.nl

Zwolle, december 2021

